

Linköpings universitet
Lärarprogrammet

Erik Jarl

Romska barn i grundskolan

En litteraturstudie om inkluderingen av romska barn i den svenska grundskolan

Examensarbete 15 hp

LIU-LÄR-L-A--14/116--SE

Handledare:

Pia Laskar

Tema Genus

Tema Genus
581 83 LINKÖPING

Seminariedatum
2014-06-04

Språk

Svenska/Swedish

Rapporttyp

Examensarbete avancerad nivå

ISRN-nummer

LIU-LÄR-L-A--14/116--SE

Titel

Romska barn i grundskolan

En litteraturstudie om inkluderingen av romska barn i den svenska grundskolan

Title

Roma children in the compulsory school

A literature review regarding the inclusion of Roma children in the Swedish compulsory school

Författare

Erik Jarl

Sammanfattning

Denna litteraturstudie har genomförts med syftet att redogöra för hur den svenska grundskolan har arbetat med att inkludera romska barn. Fokus har legat på de problem som funnits, sett ur majoritetssamhällets perspektiv, hur arbetet skett för att komma tillrätta med problemen samt vad detta arbete har gett för resultat. Studien söker vidare svar på hur detta arbete har tagits emot i de romska grupperna.

Inledningsvis ges en kort överblick över romernas historia med betoning på Sverige och sedan presenteras studiens resultat som svarar på frågorna:

- Vilka problem har det enligt majoritetssamhället funnits i samband med romska barns inkludering i den svenska grundskolan?
- Vilka metoder har förespråkats som lösningar på dessa problem?
- Har det gått att se något resultat av metoderna som använts?
- Hur beskrivs mottagandet av de olika metoderna i de romska grupperna?

Resultatet presenteras kronologiskt uppdelat i tidsperioderna 1930-1956, 1956-1980, 1980-2000 samt Efter år 2000. För varje tidsperiod redovisas resultatet under fyra rubriker som svarar mot de fyra frågorna ovan. Avslutningsvis förs en diskussion om litteraturstudiens resultat, vilket sätts i relation till den franske sociologen Jean-Pierre Liégeois tankar om skolans betydelse för de romska grupperna.

Nyckelord

Romer, grundskola, integration, inkludering, assimilering.

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	6
2 Teori	7
2.1 Begreppsanvändningar	7
2.2 Liégeois om skolans betydelse för romer	8
3 Metod	10
3.1 Litteratursökning och urval	10
3.2 Metoddiskussion	12
3.3 Källornas tillförlitlighet	13
3.4 Min förförståelse	13
4 Forskningsläge	14
5 Disposition	15
6 Bakgrund	16
6.1 Ursprung och historia	16
6.2 Romerna och förintelsen	17
6.3 Romernas situation i Sverige 1930-1956	18
6.4 Romernas situation i Sverige 1956-1980	18
6.5 Romernas situation i Sverige 1980-2000	19
6.6 Romernas situation i Sverige efter år 2000	20
7 Resultat	22
7.1 Det använda materialet	22
7.2 1930-1956	27
7.2.1 Problem	27
7.2.2 Åtgärder	27
7.2.3 Utfall	28

7.2.4 Mottagande i de romska grupperna	29
7.2.5 Sammanfattning av perioden 1930-1956	29
7.3 1956–1980	30
7.3.1 Problem	30
7.3.2 Åtgärder	31
7.3.3 Utfall	32
7.3.4 Mottagande i de romska grupperna	33
7.3.5 Sammanfattning av perioden 1956-1980	34
7.4 1980-2000	34
7.4.1 Problem	34
7.4.2 Åtgärder	36
7.4.3 Utfall	37
7.4.4 Mottagande i de romska grupperna	38
7.4.5 Sammanfattning av perioden 1980-2000	39
7.5 Efter år 2000	39
7.5.1 Problem	39
7.5.2 Åtgärder	41
7.5.3 Utfall	43
7.5.4 Mottagande i de romska grupperna	44
7.5.5 Sammanfattning av perioden efter år 2000	45
7.6 Resultatsammanfattning	46
8 Diskussion	48
8.1 Är det så viktigt med skolgång?	48
8.2 Vad är problemet?	49
8.3 Hur ska skolan arbeta?	50
8.4 Inkludering, integrering eller assimilering?	51
8.5 Avslutande tankar	52
Referenser	53

1 Inledning

Mellan hösten 2006 och våren 2010 bodde jag i Rumänien och tog del i ett socialt hjälparbete inriktat mot barn och ungdomar som bodde eller bott på barnhem. Majoriteten av barnen och ungdomarna var romer och jag kom under den här tiden även att lära känna andra romska familjer. Något som var tydligt i Rumänien var att människor blev definierade som *zigenare* utefter hur de levde (ordet rom hörde jag nästan aldrig). Det var däremot vanligt att romer själva använde ordet *zigenare* i bemärkelsen en fattig person som levde under dåliga förhållanden och som eventuellt kunde tänkas syssla med något olagligt.

När jag flyttade hem 2010 började jag studera på lärarprogrammet och under den tiden väcktes mitt intresse för hur det ser ut för romer som lever i Sverige idag och hur det har sett ut för dem historiskt. Varken under min tid i grundskolan eller på gymnasiet fick vi lära oss något speciellt om romer, trots att det var under den tiden som de blev erkända som en nationell minoritet. Tyvärr har det inte heller under lärarutbildningen funnits något inslag som berört de nationella minoriteterna över huvud taget, vilket har känts som en stor brist.

Under de senaste åren har det blivit allt vanligt med EU-migranter som tigger i Sverige och sedan hösten 2013 bedriver Stadsmissionen här i Linköping verksamhet riktad mot denna nya grupp i staden. Eftersom jag talar rumänska brukar jag regelbundet vara med och tolka i denna verksamhet och jag har genom detta kommit i kontakt med romer från både Rumänien och Bulgarien. Många av de rumänska romerna jag träffat har varit analfabeter som med stor möda kunnat skriva av sina namn från sin legitimation. Detta har återigen blivit en påminnelse för mig hur exkluderade dessa grupper är i samhället och hur oerhört stigmatiserade många romer är som varken kan läsa eller skriva.

När det gäller vetenskaplig forskning om romer i Sverige finns det enligt Laura Palosuo en utbredd uppfattning om att den är eftersatt (Palosuo, 2008, s. 1). En av de forskare som delar hennes uppfattning är Christina Rodell Olgaç, som i sin avhandling *Den romska minoriteten i majoritetsamhällets skola: från hot till möjlighet* tar upp just detta problem (Rodell Olgaç, 2006, s. 16). Rodell Olgaçs studie ligger nära denna litteraturstudie när det gäller området som undersöks, även om utgångspunkterna och metoderna skiljer sig åt. I övrigt har jag inte funnit någon studie som specifikt riktar in sig mot romers skolgång, vilket talar för att det är ett område med fortsatt stora behov av forskning.

Syftet med den här litteraturstudien är att undersöka vad som skett sedan romska barn började få tillträde till svenska skolor och fram tills idag. Litteraturstudien innehåller även en kort redogörelse för hur romers situation sett ut i Sverige rent historiskt, vilket är av betydelse då romers skolsituation idag i allra högsta grad påverkats av hur de i alla tider blivit drabbade av fördomar och förföljelser. För att ytterligare sätta in de olika skolåtgärderna i sin kontext kommer de olika tidsperioderna beskrivas utifrån vad som har hänt mer allmänt rörande romer under de olika tidsperioderna.

Som många andra hade även jag vid studiens början hört talas om hur vanligt det är att romska elever inte närvarar i skolan i tillräcklig utsträckning och hur få det är som tar sig igenom hela vårt utbildningssystem upp på universitets- eller högskolenivå. Under arbetets gång har jag fått möjlighet att försöka förstå den upplevda problematiken ur flera perspektiv. Jag har funderat mycket över hur det är möjligt att göra en studie likt denna utan att bli kategoriserande och sortera in människor i fack som rom eller icke-rom. Dock är det tydligt att mycket av den behandling som romer utsatts för, och fortfarande utsatt för, bygger på förutfattade meningar om typiska drag som skulle vara gemensamma för alla romer.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna litteraturstudie är att redogöra för hur den svenska grundskolan har arbetat med att inkludera romska barn. Den riktar in sig på hur majoritetssamhället har sett på svårigheter när det gäller romska barns skolgång, hur svårigheterna har förklarats och hur de har försökt att avhjälpas. Vidare försöker litteraturstudien i den mån det varit möjligt belysa hur de romska grupperna mottagit de olika metoder och arbetssätt som myndigheter och skolor använt sig av.

Genom att analysera avhandlingar, rapporter, artiklar och utvärderingar söker denna litteraturstudie svar på följande frågeställningar:

- Vilka problem har det enligt majoritetssamhället funnits gällande romska barns förhållande till den svenska grundskolan?
- Vilka metoder har förespråkats som lösningar på dessa problem?
- Har det gått att se något resultat av metoderna som använts?
- Hur beskrivs mottagandet av de olika metoderna i de romska grupperna?

2 Teori

Detta kapitel inleds med beskrivningar och definitioner av de olika begrepp som används i min litteraturstudie. Vissa ämnesspecifika termer kommer att förklaras närmare allt eftersom de används i studien. Den andra delen i kapitlet redogör för den franske sociologen och professorn Jean-Pierre Liégeois teorier om skolans betydelse för de romska grupperna.

2.1 Begreppsanvändning

Genom historien har olika ord använts som benämning på den grupp som vi idag kallar romer. Det har omväxlande talats om tattare och zigenare, begrepp som enligt Montesino Parra både har använts som synonymer och som benämningar på två skilda grupper. Sedan 1800-talets slut har det dock förekommit en mer konsekvent användning av orden för att skilja två olika grupper åt (Montesino Parra, 2002, s. 33). Idag anses de båda orden zigenare och tattare i allmänhet vara nedsättande och jag har därför valt att genomgå använda begreppen rom istället för zigenare och resande istället för tattare, då detta är ord som grupperna själva använder. I vissa fall förekommer dock ordet zigenare i exempelvis titlar på avhandlingar och rapporter, vilket jag inte ändrat på.

Begreppet romer kan användas på lite olika sätt. Det talas ibland om romer *och* resande, ibland används romer som en benämning för båda grupperna (Sjögren, 2010, s. 141). Jag kommer i denna studie använda ordet romer i betydelsen romer och resande, det vill säga utan att inkludera resandegruppen. Romer som lever i Sverige idag är en heterogen grupp då det under olika tidsperioder har invandrat olika romska grupper från olika länder (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 33). Enligt Skolverket brukar man i Sverige tala om fyra olika grupper av romer, resande ej inräknade. Dessa är *svenska romer*, *finska romer*, *utomnordiska romer* samt *nyanlända romer* (Skolverket, 2005, s. 18). Jag har valt att i största mån använda mig av uttrycket *romska grupper* för att betona den stora variation av människor som idag betecknas som romer. En kort beskrivning av de olika grupperna kommer att ges i bakgrundskapitlet.

När det gäller romernas språk benämns detta ibland såsom *romani*, ibland *romani chib* eller *romanés* (Skolverket, 2007, s. 12). I Sverige är *romani chib* benämningen på det officiella minoritetsspråket och det är även den benämning som används i min undersökning. Det finns idag en mängd varianter av *romani chib*, beroende på att språket över tid påverkats av (och påverkat) språken i de länder där de olika romska grupperna levde. Skillnaden mellan de olika

varianterna, eller dialekterna, varierar men kan vara så betydande att två personer som talar olika varianter inte förstår varandra (Liégeois, 2008, s. 40-41).

2.2 Liégeois om skolans betydelse för romer

Jean-Pierre Liégeois är en fransk sociolog och professor som 1979 grundade le *Centre de recherche tsiganes* (på svenska *Centrum för zigenarforskning*) vid Université Paris Descartes och ledde deras arbete fram till 2003. Liégeois anlitas idag som expert gällande romska frågor av både Europarådet och Europaparlamentet. Det är mot denna bakgrund som just hans teorier valts för att analysera resultatet i denna litteraturstudie. I böckerna *Roma in Europe* (Liégeois, 2008) och *The Council of Europe and Roma: 40 years of action* (2012) går han bland annat igenom romernas relation till skolan och redogör för sina teorier om varför skola och utbildning blivit allt viktigare för den romska minoriteten när det gäller att bevara sin kultur och livsfilosofi (Liégeois, 2008, s. 175).

Liégeois menar att det fram tills början på 2000-talet inte funnits någon tydlig koppling mellan lyckad skolgång och social och ekonomisk framgång för romer i Europa. Tvärt om menar han att det för många kan ha varit till nackdel att ha satsat på skolan och på så sätt gått miste om mycket av det informella lärandet som normalt sett skett inom familjen. Trots att individen genomgått skolan och står rustad för ett liv i majoritetssamhället får denne inga jobb på grund av sin romska tillhörighet. I den romska gruppen blir denne inte heller riktigt accepterad då de som har fokuserat på skolan missat mycket av den inom gruppen traderade kunskapen. Detta menar Liégeois har lett till en dubbel marginalisering för många unga romer (Liégeois, 2008, s. 172).

Vidare skriver Liégeois att skolan av många romska grupper ha upplevts vara ett verktyg för majoritetssamhället att med tvång verka för assimilering. Även om det funnits en medvetenhet om att skolan erbjuder barnen nödvändig undervisning så har det ändå funnits en oro för att den även haft dolda motiv med mål att förändra de romska barnen. Detta har enligt författaren lett till en klugen inställning till skolan i många romska grupper (Liégeois, 2008, s. 174).

Romernas historia har enligt Liégeois varit fylld av förhandlingar med majoritetssamhället, vare sig det har gällt arbete, lägerplatser eller liknande. Liégeois menar att den romska gruppen undan för undan har skaffat sig en form av kunskap, eller en uppsättning *verktyg* att

använda vid olika förhandlingar. I begreppet verktyg ingår enligt Liégeois inte bara vissa speciella förmågor utan också förståelse för hur majoritetssamhället är uppbyggt, exempelvis hur det fungerar rent administrativt. Traditionellt sett har denna kunskap förmedlats mellan generationer inom de romska familjerna men i dagens samhälle räcker inte dessa kunskaper till, då omgivningen har blivit alltför komplex. Därför behöver romer i dagens samhälle få del av skolan, då den erbjuder kunskaper som den romska gruppen behöver för att barnen ska kunna växa upp till självständiga individer som kan föra den romska traditionen och livsfilosofin vidare (Liégeois, 2008, s. 174, 2012, s. 112). Min undersökning ansluter till denna teori om nödvändigheten av dubbel kunskapsinhämtning där romer (eller andra minoriteter) både ska kunna tillgodogöra sig familjens kunskapsbas, såväl som det omgivande samhällets.

Förr kunde avsaknaden av läs- och skrivkunskaper vara ett skydd mot majoritetssamhället, något som garanterade och skyddade en minoritetens självständighet. Då både romers förhållanden och samhället runtomkring dem numera är i ständig förändring krävs det att man som rom är villig att aktivt och fortlöpande förändras i takt med majoritetssamhället för att kunna fortsätta att leva som rom, resonerar Liégeois. Då förändringar i dagens samhälle sker mer eller mindre konstant krävs det enligt honom ett visst mått av kunskap för att kunna förstå och följa med i denna förändring (Liégeois, 2008, s. 175, 2012, s. 112).

Liégeois menar att de som inte har genomgången skolgång i dagens samhälle är mycket förfördelade på flera plan. Förutom på det ekonomiska planet innebär det även svårigheter för individen på både det sociala och det psykologiska planet. Detta anser Liégeois blir tydligt bland de romer som i dagens samhälle inte har haft tillgång till utbildning och är beroende av olika former av socialt stöd. Att inte självständigt kunna forma sin och sina barns framtid är enligt Liégeois mycket svårt för just den romska gruppen, då de traditionellt sett har satt en ära och stolthet i sitt oberoende (Liégeois, 2012, s. 112). Idén om att de romska grupperna bör få utbildning för att kunna leva som minoritet i majoritetssamhället är den utbildningsteoretiska utgångspunkten för min undersökning.

3 Metod

Den här studien är en systematisk litteraturstudie. Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström beskriver innebörden i begreppet med ”att systematiskt söka, kritiskt granska och därefter sammanställa litteraturen inom ett valt ämne eller problemområde”(2013, s. 31). Bryman skriver att de studier som använts i en systematisk litteraturstudie behöver väljas ut efter i förväg bestämda kriterier och att den som utför studien ska leta efter och använda alla de studier som uppfyller dessa kriterier (Bryman, 2011, s. 105). Utifrån det övergripande syftet, om hur romska barn har inkluderats i den svenska grundskolan, söktes litteratur som behandlade just romer och den svenska grundskolan. För att definiera vad som var intressant att studera inom det övergripande syftet formulerades tydliga frågor att söka svar på i litteraturen. Det var utifrån frågeställningarna *Vilka problem har det enligt majoritetssamhället funnits i samband med romska barns förhållande till den svenska skolan?*, *Vilka metoder har förespråkats som lösningar på dessa problem?*, *Har det gått att se något resultat av metoderna som använts?* samt *Hur beskrivs mottagandet av de olika metoderna i de romska grupperna?* som litteratur söktes och lästes. Resultatet delades sedan upp i olika tidsperioder där varje tidsperiod analyserades utifrån de i förväg formulerade frågorna. Genom att redovisa resultatet kronologiskt ges läsaren möjlighet att följa den utveckling som skett i dessa frågor från förra hälften av 1900-talet och fram tills idag. Resultatet analyserades slutligen med utgångspunkt i Liégeois teorier om skolans betydelse för de romska grupperna (Liégeois, 2008, 2012).

3.1 Litteratursökning och urval

Den litteratur som använts i denna studie har till allra största del tagits fram genom en manuell sökning. Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström ger tre exempel på hur en sådan kan gå till; genom att studera referenslistan i en relevant artikel, genom att söka i innehållsförteckningar i vetenskapliga tidsskrifter som berör det aktuella ämnet, eller genom att söka igenom olika forskares hemsidor i jakt på ännu icke publicerat material (Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013, s. 74). De tillvägagångssätt som jag har valt att använda mig av liknar det första och det sista exemplet, om än med några modifieringar.

Cooper skiljer på formella och informella kanaler när det gäller att söka efter underlag till en litteraturstudie (Cooper, 1998, s. 43-44, 51). Lite förenklat kan manuell sökning och databassökning betraktas som formella kanaler, medan de informella kanalerna bygger på en

mer direkt kontakt mellan den som utför litteraturstudien och den forskare som tagit fram intressant information. Jag har i denna studie främst använt de formella kanalerna, men vid ett tillfälle haft direkt kontakt med en forskare och alltså utnyttjat en informell kanal.

Jag utgick i mitt litteratursökande från Skolverkets *Romer i skolan – en fördjupad studie* då det var den färskaste rapport som jag fann på deras hemsida (Skolverket 2007). Genom dess referenslista fann jag Christina Rodell Olgaçs avhandling *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola: från hot till möjlighet* (2006). Rodell Olgaçs är docent och lektor vid Södertörns högskola och för att få förslag på nyare publicerat material och synpunkter på den här studien kontaktade jag henne via e-post. Vad hon kände till har ingen liknande studie gjorts tidigare och hon bifogade en lista över hennes senaste artiklar och bidrag till antologier. I Rodell Olgaçs avhandling och hennes senaste artiklar fann jag tidigare publicerat material som verkade intressant, vilket i sin tur ledde till ytterligare material.

En sökning genomfördes även på hemsidan för Hugo Vallentin-Centrum, Uppsala Universitet, där mycket av forskningen om romer i Sverige sker. Den sökningen resulterade i Laura Palosuos rapport *En inventering av forskningen om romer i Sverige* (2008). I den fann jag en förteckning över all publicerad forskning kring romer fram till 2008. Under tiden som jag sökte användbar litteratur utkom regeringens *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Arbetsmarknadsdepartementet, 2014). Med hjälp av referenslistan i denna bok fann jag så den allra senaste publicerade forskningen kring romer i Sverige.

Efter att ha genomfört litteratursökningen såsom beskrivits ovan ansåg jag ha funnit tillräckligt med material för min undersökning. För att ändå vara säker på att inte ha gått miste om någon nyligen publicerad artikel som berörde det aktuella ämnet beslutade jag mig för att även genomföra databassökningar i ERIC, International ERIC och ASSIA. Sökorden som användes var *roma education sweden*, *roma school sweden*, *gypsy education sweden* samt *gypsy school sweden*. Publikationsdatumen sattes till 2010 eller senare och icke referentgranskat material sorterades bort. Resultatet av sökningarna blev följande:

- ERIC: 13 artiklar, varav ingen rörde romer i Sverige.
- International ERIC: 3 artiklar, varav ingen rörde romer i Sverige.
- ASSIA: 1 artikel, varav ingen rörde romer i Sverige.

3.2 Metoddiskussion

Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström delar upp litteraturstudier i två typer; en allmän och en systematisk. De ovan nämnda författarna beskriver att i en allmän litteraturstudie analyseras valda studier på liknande sätt, men inte systematiskt efter förutbestämda kriterier som i en systematisk. Vidare menar de att kvaliteten hos litteraturen i en allmän studie inte bedöms, vilket gör resultatet otillförlitligt (Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013, s. 25-26). Som jag inledningsvis nämnde har jag valt att utföra en systematisk litteraturstudie och jag har svårt att se någon fördel med att göra en allmän, i annat syfte än att skapa sig en överblick inom ett område som är intressant för vidare studier.

Enligt Friberg riktas kritik mot litteraturstudier främst med åsikten att de bygger på för lite forskning samt risken för ett selektivt urval, det vill säga att endast litteratur som stöder den egna ståndpunkten väljs ut (Friberg, 2012, s. 134). När det gäller att bekräfta en egen ståndpunkt hade jag vid studiens inledning ingen uppfattning om vad som var bra eller dåligt, utan drevs av ett intresse att undersöka hur problematik kring romska barn i grundskolan har formulerats och hur majoritetssamhället har försökt komma tillrätta med den. Kritiken gällande bristande forskning skulle i så fall vara mer relevant i samband med denna litteraturstudie, då det inte bedrivits speciellt mycket forskning om romer i Sverige. Bryman skriver dock att en systematisk litteraturstudie kan innehålla både publicerade och opublicerade undersökningar och att det finns en fara med att inte se till information som kan hittas i exempelvis böcker eller konferensrapporter. Dock menar han att den allmänna uppfattningen är att bara använda forskning av hög kvalitet i litteraturstudier (Bryman, 2011, s. 102, 106). Jag har trots detta valt att använda en del rapporter och publikationer från exempelvis Skolverket, Ungdomsstyrelsen eller Delegationen för romska frågor då dessa antingen utförts med tydlig beskrivna vetenskapliga metoder, eller av forskare med tidigare erfarenheter av att bedriva vetenskapliga undersökningar.

Bryman skriver att det finns flera nackdelar med systematiska litteraturstudier inom samhällsvetenskaplig undersökning. Det handlar bland annat om för mycket fokus på ett tekniskt tillvägagångssätt med för lite fokus på den analytiska delen och svårigheter med att formulera kvalitetskriterier för vilka studier som ska ingå i studien (Bryman, 2011, s. 109). Jag har funnit att det varit till en stor hjälp att ha en tydlig frågeställning att söka svar på i

denna litteraturstudie, men håller med om att det varit svårt att upprätthålla vissa vetenskapliga kriterier gällande den använda litteraturen.

3.3 Källornas tillförlitlighet

Förutom de avhandlingar och vetenskapliga rapporter som har använts bygger den här studien på ett antal rapporter och undersökningar som har genomförts av bland annat Skolverket och Ungdomsstyrelsen. För att läsaren ska kunna få en uppfattning om hur de olika undersökningarna gått till presenteras de tillsammans med de olika författarna inledningsvis i stycke 7.1 *Det använda materialet*.

När det gäller tillförlitligheten gällande den statistik och de siffror som presenteras i samtliga källor finns det anledning till att vara kritisk till hur väl de stämmer. Då skolor ej registrerar etnisk identitet i Sverige menar exempelvis Zigenarkonsulenterna att det är svårt att avgöra hur stor del av de romska eleverna som egentligen har täckts in i deras undersökning (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 12). Jag vill hävda att detta gäller för alla de i denna litteraturstudie använda källorna som är utgivna från 1990 och senare. I Ungdomsstyrelsen rapport beskrivs att en strategi som många romska ungdomar använder sig av idag är att välja att inte identifiera sig som rom i skolan (de los Reyes, 2009, s. 47). Ombudsmannen mot etisk diskriminering skriver i sin rapport att av 150 tillfrågade romer så anger över hälften av dem att de dolt sin romska identitet i skolan (Ombudsmannen mot etisk diskriminering, 2004, s. 22). Detta leder till ännu större tveksamhet kring hur heltäckande de senaste 20 årens undersökningar egentligen är.

3.4 Min förförståelse

Då jag lärt känna romer både i Rumänien och även här i Sverige har jag på ett personligt plan insett hur stigmatiserade de är, oavsett vilket land de befinner sig i. Den stora majoriteten av romer i Rumänien lever under miserabla förhållanden och många har berättat om problem med att betala för skoluniform eller material, vilket lett till att deras barn inte tillåts gå i skola. De rumänska och bulgariska romer som jag kommit i kontakt med här i Sverige under det senaste året har i mångt och mycket varit i samma situation som många befann sig i för 60 eller 70 år sedan. Att möta dessa människor under arbetet med den här litteraturstudien har självklart påverkat mig känslomässigt, men jag har hela tiden ansträngt mig för att förhålla mig så objektiv som möjligt till det material jag har läst.

4 Forskningsläge

Laura Palosuo genomförde 2008 en inventering av forskningen om romer i Sverige, vilken presenteras i en rapport som getts ut av Centrum för multietnisk forskning vid Uppsala universitet. Palosuos rapport är uppdelad i tre delar, en litteraturstudie gällande forskningsläget vid den aktuella tiden, en del som handlar om framtida forskning samt en tredje del med en stor referenslista och bibliografi. I litteraturstudien ingår ett stycke med titeln *Romer och utbildning* med fokus på Rodell Olgaçs avhandling *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* samt Skolverkets rapport *Romer i skolan – en fördjupad studie*.

Enligt Rodell Olgaç har forskning som gäller romer och utbildning i Sverige inte bedrivits i någon större utsträckning, förutom under 1960- och 70-talet. Hon menar att det från 1975 fram till hennes egen avhandling 2006 inte presenterats någon avhandling som berör just romers utbildningssituation (Rodell Olgaç, 2013, s. 205). Jag har inte funnit någon litteraturstudie som undersöker romers inkludering i den svenska skolan, med avseende på de problem som uppfattats och hur dessa har hanterats. Denna uppfattning bekräftades av Rodell Olgaç (personlig kommunikation, 7 mars 2014) via e-post. Jag har inte heller funnit någon liknande litteraturstudie som undersökt romers skolsituation i andra nordiska länder.

Vad gäller litteraturstudier som rör minoriteters skolgång i Sverige finns Kristina Nilssons C-uppsats *Sameskolan och Norrbottens arbetsstugor: en jämförelse av minoritetspolitik mot samer och tornedalingar* vid Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap, Luleå tekniska universitet. Nilsson jämför sameskolan med Norrbottens arbetsstugor och den politik som den svenska staten fört mot minoriteterna samer och tornedalingar. Bland annat analyserar Nilsson skillnader vad gäller syftet med verksamheterna, hur de organiserades samt synen på barnen i de båda minoriteterna.

Det är alltid vanskligt att uttala sig om orsakerna till varför något saknas, i det här fallet forskning som gäller romer och deras förhållande till den svenska skolan. Med några få undantag verkar det dock inte som om detta varit något prioriterat område, orsakerna därtill kan var många och varierande.

5 Disposition

I denna studies första kapitel ges en introduktion av det aktuella undersökningsområdet tillsammans med syfte och frågeställningar. I det andra kapitlet presenteras en teoribakgrund med begreppsanvändningar samt ett avsnitt om den franske sociologen Liégeois teorier om skolans betydelse för romer. Det tredje kapitlet beskriver de metoder och tillvägagångssätt som använts vid litteratursökning samt vid analysen av materialet. En metoddiskussion avslutar detta kapitel. Kapitel fyra ger en överblick av det aktuella forskningsläget, dels med avseende på liknande litteraturstudier men också mer allmänt om forskning gällande romer. I det sjätte kapitlet ges en kort historisk redogörelse för de romska grupperna samt en mer allmän beskrivning av deras situation i Sverige under den undersökta tidsperioden. I kapitel sju presenteras inledningsvis det använda materialet och sedan resultatet, vilket är uppdelat kronologiskt i fyra tidsperioder; 1930-1956, 1956-1980, 1980-2000 samt efter 2000. I det åttonde och avslutande kapitlet förs till sist en diskussion utifrån resultatet och Jean-Pierre Liégeois teorier. Detta kapitel avslutas med några tankar kring hur skolan kan arbeta med detta område i framtiden.

6 Bakgrund

Detta kapitel inleds först med en kort historisk redogörelse för romernas historia, dels i Europa men framför allt med fokus på Sverige. Sedan följer mer detaljerade beskrivningar av vad som har hänt bland Sveriges romer under de tidsperioder som är aktuella i denna litteraturstudie. För tydlighetens skull är dessa perioder uppdelade på samma sätt som resultatet, vilket presenteras i nästa kapitel. Tanken är att det ska vara lätt att sätta in det som presenteras i resultatet i en kontext med hjälp av detta kapitel.

6.1 Ursprung och historia

Romernas ursprung och när de först kom till Europa är något som fortfarande är mycket omdebatterat, men många av dagens forskare menar att de härstammar från Indien och att de från 900-talet utvandrat därifrån i olika omgångar (Rodell Olgaç, 2006, s. 12). På slutet av 1300-talet finns enligt Liégeois dokument som visar att det fanns romer i områden som idag utgör södra och östra Rumänien. I detta område kom romerna att förslavas och det var inte förrän på mitten av 1800-talet som slaveriet upphörde. Runt mitten av 1400-talet ska det enligt Liégeois ha funnits romer i större delen av västra Europa, med undantag för de nordligaste delarna (Liégeois, 2008, s. 18). Under deras förflyttningar genom Europa kom de att påverkas av och påverka de kulturer som de vistades i. Enligt Tillhagen finns det anledning att tro att romska grupper uppehållit sig särskilt länge i Grekland och på Balkan, då det finns likheter både i språk samt i seder och bruk (Tillhagen, 1965, s. 9). Rodell Olgaç skriver att just ordet *zigenare* förmodligen kommer från det grekiska ordet *atsinganoi*, vilket betyder *oberörbar* (Rodell Olgaç, 2006, s. 22).

Det första belägget för att romer har vistats i Sverige finns i ett dokument från 1512 där ett sällskap med romer togs emot i Stockholm enligt dåtidens bestämmelser för hur resande pilgrimer och tiggare skulle bemötas (Montesino Parra, 2002, s. 34). Det är dock troligt att det förekom små grupper av romer i Sverige redan innan 1512 (Rodell Olgaç, 2013, s. 197). Under 1600-talet började enligt Montesino Parra fattiga människor i Sverige betraktas som onyttiga och till denna grupp hörde bland annat romer. År 1637 kom en förordning om att alla romska män skulle hängas, deras kvinnor och barn utvisas samt att de som beskyddade dem skulle bötfällas (Montesino Parra, 2002, s. 41; Tillhagen, 1965, s. 12). Enligt Montesino Parra är det dock inte bekräftat att innehållet i den ovan nämnda förordningen verkligen kom att användas. Under 1700- och 1800-talet betraktades romer som en del av gruppen lösdrivare

eller landstrykare, fattiga människor som genom lagar och förordningar skulle bli nyttiga medborgare (Montesino Parra, 2002, s. 41, 48, 55). De var dock varken berättigade till dop, bröllop eller begravning i kyrkan, vilket framför allt ledde till att de inte kunde mantalsskrivas och på så sätt blir en del av samhället (Rodell Olgaç, 2013, s. 198).

År 1811 infördes krav på att alla utlänningar som ville resa in Sverige behövde särskilda tillstånd (Montesino Parra, 2002, s. 92). Från 1860 upphävdes detta krav och i slutet av 1800- och början på 1900-talet invandrade enligt Takman åtta romska släkter till Sverige (Takman, 1976, s. 38). Dessa kom enligt Rodell Olgaç från Ryssland via Finland och tillhörde gruppen kelderash. Denna grupp benämns idag oftast som *svenska romer* (Rodell Olgaç, 2013, s. 197-198). I och med 1914 års utlänningslag definierades romer som icke önskvärda och förbjöds resa in i landet (Montesino Parra, 2002, s. 97; Takman, 1976, s. 38).

I en statlig utredning från 1923 uppskattas enligt Montesino antalet romer i Sverige till 230 stycken (Montesino, 2001). Sjögren menar att Fattigvårdslagstiftningskommittén under denna tidsperiod ansåg att romernas anpassning till det svenska samhället utgjorde ett olösligt problem, vilket endast kunde lösas genom att få dem att lämna landet. Dock ansågs det inte rätt att helt sonika förvisa dem ut ur landet, varför fokus kom att hamna på begränsningar av deras rörelsefrihet och möjlighet till inkomst (Sjögren, 2010, s. 186-187).

6.2 Romerna och förintelsen

Hur många romer som dödades under andra världskriget finns det inga säkra siffror på, men enligt Nordström och Kai brukar antalet offer uppges till en halv miljon. Denna siffra menar dock Nordström och Kai är grovt underskattad, men skulle kanske kunna motsvara det antal romer som enligt nazisternas egen statistik fördes till koncentrationsläger (Nordström & Kai, 2007, s. 135). Enligt Rodell Olgaç blev mellan 50-70 procent av alla romer i de av nazisterna ockuperade länderna dödade (Rodell Olgaç, 2012, s. 139). Nordström och Kai skriver vidare att det för varje tåg med judar som tyskarna skickade österut kopplades en vagn med romer och att det genom dokument kunnat bekräftas att det fanns romer i alla nazistiska koncentrationsläger (Nordström & Kai, 2007, s. 135). Att romer, på samma sätt som judar, förföljts av rasistiska skäl anser Nordström och Kai vara väl belagt, men att ett erkännande av detta faktum dröjt till långt efter andra världskrigets slut. Inte förrän 1981 gjorde Tyskland officiella erkännanden att romer mördats av samma skäl som judar och 1989 erkände FN att

det var romernas etnicitet som låg till grund för deras förintelse under andra världskriget (ibid., s. 136).

6.3 Romernas situation i Sverige 1930-1956

1914 års utlänningslag kom att gälla fram till 1954 och innebar att ytterst få romer korsade den svenska gränsen under den här tidsperioden. De som ändå lyckades gjorde det enligt Takman antingen illegalt eller som icke-romska utlänningar (Takman, 1976, s. 39). Montesino Parra skriver att de svenska romerna fick officiell medborgarstatus av den svenska socialministern 1952 och två år senare, 1954, infördes bestämmelser om en fri nordisk arbetsmarknad. Detta innebar lättnader i invandringslagarna gällande nordiska medborgare och det gjordes inte åtskillnad mellan romer och andra medborgare i de nordiska grannländerna. Enligt Montesino Parra ledde detta till att en grupp kaale-romer kunde invandra från Finland till Sverige detta år (Montesino Parra, 2002, s. 100, 119, 173). Denna grupp är den första av flera som invandrat från Finland och de brukar idag kallas för *finska romer* (Rodell Olgaç, 2013, s. 198; Sjögren, 2010, s. 23).

Under den här tidsperioden hade enligt Montesino Parra de romska grupperna svårt att få tillstånd för att slå upp sina läger, om än högst tillfälligt, vilket gjorde att de tvingades resa från ort till ort. De möttes dock av stort motstånd då få kommuner ville ha romer som bosatte sig inom deras gränser (Montesino Parra, 2002, s. 128). År 1954 inleddes en statlig utredning gällande romers situation i Sverige, vilken presenterades 1956 i utredningen *Zigenarfrågan* (SOU 1956:43, s. 9). Utredningens slutsatser sammanfattas av Montesino Parra med att den förespråkar assimilation; först genom permanent boende, därefter med stöd för integration på arbetsmarknaden. Slutligen skulle assimilationen av efterföljande generationer ske per automatik genom den obligatoriska skolgången (Montesino Parra, 2002, s. 145).

6.4 Romernas situation i Sverige 1956-1980

I och med Zigenarutredningen 1954-1956 presenterades bland annat kravet på att alla romer i Sverige borde få tillgång till bostad (SOU 1956:43, s. 64). Rodell Olgaç skriver dock att det inte var förrän på 1960-talet som de sista romska familjerna flyttade in i permanenta bostäder (Rodell Olgaç, 2006, s. 96). När romerna fick tillgång till hyreslägenheter menar Rodell Olgaç att de även blev beroende av stöd från myndigheterna på ett helt nytt sätt då de plötsligt hade krav på sig att betala hyra, samtidigt som det bofasta livet tagit ifrån dem deras traditionella

möjligheter till försörjning. När romerna inte längre kunde resa runt med tivolin, utföra förtenning eller slå kopparkittlar där det behövdes, återstod endast att få bidragshjälp för att kunna betala för sitt uppehälle (Rodell Olgaç, 2012, s. 142).

Enligt Nordström och Kai var det först i och med att Katarina Taikons bok *Zigenerska* kom ut 1963, som det väcktes ett större samhällsengagemang för att förbättra romernas situation i Sverige. Nordström och Kai skriver vidare att det var under 1960-talet som socialläkaren John Takman började genomföra sina undersökningar på den romska befolkningen i Sverige. Hans resultat visade att romerna i Sverige i hög grad avled i mycket tidigare ålder än resten av befolkningen och att de främst berodde på de usla bostadsförhållandena (Nordström & Kai, 2007, s. 125).

I början av 1960-talet inleddes även en tredje migration av romer till Sverige, då främst från Östeuropa. Denna grupp kom att benämnas *utomnordiska romer* (Rodell Olgaç, 2013, s. 198; Sjögren, 2010, s. 23). Det följande årtiondet, 1970-talet, kännetecknades enligt Rodell Olgaç av att samhället arbetade mycket med olika typer av stöd just för de romska grupperna. Enligt Rodell Olgaç var romernas situation en angelägen fråga för staten under den här tidsperioden (Rodell Olgaç, 2006, s. 124).

6.5 Romernas situation i Sverige 1980-2000

Under 1980-talet menar Rodell Olgaç att mycket av det stöd som tidigare getts romer försvann. Majoritetssamhället började nu betrakta romer som en av många invandrargrupper, vilket ledde till att den riktade hjälpen försvann. Även samarbetet med de romska grupperna som vuxit fram under 1970-talet försvann under den här tiden (Rodell Olgaç, 2006, s. 124-125). 1990 kommunaliserades den svenska skolan och Zigenarkonsulenterna menar att det bland annat innebar att statsbidragen för specialundervisning av romska elever drogs in. Specialundervisningen skulle istället komma att fördelas i kommunal regi, vilket enligt Zigenarkonsulenterna orsakade en stor neddragning gällande all specialpedagogik, inklusive den riktad mot romer (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 9-10).

Under 1990-talet kom nya grupper av romer till Sverige, framför allt från forna Jugoslavien enligt Rodell Olgaç (2012, s. 137). Av de bosniska muslimer som kom till Sverige under den här perioden uppskattas enligt Rodell Olgaç mellan fem och tio procent vara romer, men då

många var rädda för diskriminerande behandling så undvek de att berätta detta (ibid.). Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon menar att många av dessa romer var mycket traumatiserade på grund av upplevelser de haft under kriget och det var inte ovanligt att de led av posttraumatiskt stressyndrom. Många av de som kom till Sverige som barn under den tiden är än idag påverkade av de händelser de varit med om, vilket både har haft konsekvenser under deras uppväxt, men som nu även påverkar deras barn (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 44-45). De romer som immigrerade under den här tidsperioden brukar kallas för *nyanlända romer*.

I och med att det i slutet av 1990-talet började arbetas med erkännandet av Sveriges fem nationella minoriteter fick de romska grupperna återigen mer stöd och samtidigt nytt lagstadgat skydd. År 1999 blev romer erkända som en av Sveriges nationella minoriteter och romani chib blev ett officiellt minoritetsspråk (Rodell Olgaç, 2006, s. 124-125).

6.6 Romernas situation i Sverige efter år 2000

Antalet romer i Sverige idag är osäkert då staten inte registrerar folks etniska tillhörighet, men av Rodell Olgaç uppskattas antalet vara cirka 25 000. Av dessa skulle cirka 3000 tillhöra de finska kaale, vilken är den största gruppen. Sammanlagt i de romska grupperna talas det idag cirka 20 olika dialekter av romani chib (Rodell Olgaç, 2013, s. 200).

Trots erkännandet som nationell minoritet 1999 menar Skolverket att det under 2000-talets början fortfarande fanns mycket fördomar mot romer även bland svenska myndigheter. I undersökningen *De nationella minoriteternas utbildningssituation* lyfts bland annat exempel med hemspråksundervisningen fram där vissa skolor menar att det inte är värt att satsa på undervisning i romani chib då ”romer flyttar ofta och därför är det inte så stor idé att ordna med modersmålsundervisning eftersom man inte vet om de kommer att stanna.” (Skolverket, 2005, s. 54).

Under 2006 tillsatte den dåvarande regeringen vad som kallades Delegationen för romska frågor som enligt Selling bland annat hade till uppgift att utreda hur romernas situation i Sverige såg ut, samt komma med förslag på hur situationen kunde förbättras (Selling, 2013, s. 170). Delegationen kom enligt Selling fram till att Sverige borde inrätta en sannings- och försoningskommission, dels för att ge romerna upprättelse, dels för att minska avståndet

mellan romerna och majoritetssamhället, ett avstånd som baseras på misstro från båda håll. En sådan kommission skulle även kunna hantera någon form av kollektiv kompensation för vad de romska grupperna blivit utsatta för i Sverige (ibid., s. 171-172). Istället för någon en sannings- och försoningskommission gav den sittande regeringen 2014 ut *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*. Syftet med boken är enligt regeringen att det är viktigt att känna till historien och erkänna de övergrepp som romer utsatts för att få förståelse för romernas situation i dagens Sverige. Med detta som grund kan sedan arbetet fortsätta med att förbättra romers rättigheter i dagens samhälle (Arbetsdepartementet, 2014, s. 12). Redan innan boken kom ut kritiserades den av bland andra Selling som menade att regeringen genom att ge ut en vitbok slapp ta itu med frågan om vilka som burit ansvaret för hur romer blivit behandlade i Sverige (Selling, 2013, s. 174).

7 Resultat

I detta kapitel kommer resultatet av denna litteraturstudie att presenteras. Inledningsvis kommer det använda materialet samt upphovsmän presenteras översiktligt, sedan följer redovisningen av resultatet som är uppdelat i olika tidsperioder. Under varje tidsperiod presenteras vad som ansågs vara problematiskt med romska barns skolgång, hur majoritetssamhället tänkte sig att problemet skulle lösas, vilka resultat som framkommit samt hur de romska grupperna reagerade på dessa interventioner. Genom att presentera detta resultat kronologiskt är förhoppningen att läsaren ska kunna få en bra bild av hur majoritetssamhället under olika tidsperioder dels betraktat problemen på olika sätt, men också vilka resonemang som har förts kring hur de på bästa sätt skulle lösas.

När det gäller den tidsindelning som används nedan är det inte självklart vid vilka tidpunkter de olika perioderna borde delas upp. Jag har försökt utifrån vad som skett i samhället försökt hitta naturliga gränser mellan perioderna, men är ödmjuk inför att detta skulle kunnat hade gjorts på flera andra sätt. Den första gränsen som jag valt är att 1930-talet då det innan dess inte verkar ha funnits några möjligheter för romska barn att gå i skolan (Rodell Olgaç, 2006, s. 91). Det var även under detta årtioden som det började komma krav från de romska grupperna på att få tillgång till skola och utbildning (ibid.). År 1956 presenterades *Zigenarutredningens* resultat i Tillhagens rapport och man börjar på allvar diskutera vad som ska göras för att förbättra romernas situation (SOU 1956:43). Detta anser jag vara en naturlig gräns för att skilja två tidsperioder åt. Under slutet av 1970-talet och början på 1980-talet förändrades synen på romer, då de kom att betraktas som en av många invandrargrupper, vilket enligt Rodell Olgaç ledde till att mycket av det riktade stöder försvann (Rodell Olgaç, 2006, s. 124-125). Att sätta en gräns vid 1980 blev då naturligt för att skilja dessa tidsperioder åt. Den sista gränsen valdes sedan vid millennieskiftet, då romerna blev en nationell minoritet 1999 och med erkännandet nytt lagstadgat skydd (ibid.). Sammanfattningsvis kan det dock konstateras att de olika tidsperioderna inte har tydliga gränser där det sker stora förändringar vid de olika årsskiftena, utan snarare är ett försök att på ett tydligt sätt presentera det resultat som framkommit i litteraturstudien.

7.1 Det använda materialet

Den här litteraturstudiens resultat bygger på information från fem doktorsavhandlingar, två forskningsrapporter, två kapitel i antologier, tre rapporter från Skolverket, två rapporter från

Stockholms stad, en av statens offentliga utredningar samt en rapport vardera från Ungdomsstyrelsen och Delegationen för romska frågor. För tydlighetens skull presenteras det använda materialet i den ordning som det publicerats, även om inte allt material berör den tid då det gavs ut.

Mellan 1943 och 1956 samlade etnologen *Carl-Herman Tillhagen* in material till den utredning som kom att presenteras i rapporten *Zigenarfrågan: Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning*. Tillhagen hade till sin hjälp *Johan Dimitri-Taikon* som informatör vad gällde romska seder och bruk fram till 1950, då den senare avled. Mellan 1954 och 1956 reste Tillhagen runt i Sverige och kom att besöka närmare 700 av de då cirka 740 romer som befann sig i landet och detta låg, tillsammans med materialet från *Dimitri-Taikon*, till grund för den statliga utredningen (SOU 1956:43).

1970 presenterade pedagogikprofessorn *Arne Trankell* en forskningsrapport som blickar tillbaka på projektet *En undersökning rörande möjligheterna att underlätta de skolpliktiga zigenarbarnens skolgång i Stockholm*. Rapporten är en sammanställning av tidigare rapporter som löpande publicerats under 1960-talet. Dessa rapporter bygger på insamlad statistik gällande romska barns skolnärvaro, material från konferenser och brevväxling samt historiska och aktuella beskrivningar av romernas situation (Trankell, 1970, s. 3, 68). Även om rapporten till allra största del handlar om åtgärder mot den vuxna romska befolkningen ger den även en inblick i dåtidens tankar kring de romska barnens situation i grundskolan.

En av de verksamma i den vuxenutbildning som Trankells rapport tar upp var *Inga Gustafsson*, psykolog i Stockholms Barnavårdsnämnd på 1960-talet. Hon publicerade en forskningsrapport 1971, *Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi*, som berör utbildningen för romer vid Årsta vuxenskola (Gustafsson, 1971, s. 100-105). Gustafssons rapport berör också den främst erfarenheter från arbetet med vuxenutbildningen, men tar även upp de romska barnens skolgång och föräldrarnas perspektiv på denna.

Den första doktorsavhandling som berör romer i Sverige skrevs av socialläkaren *John Takman* 1976. Den lades fram vid den medicinska fakulteten på Uppsala universitet och hade titeln *The Gypsies in Sweden: a socio-medical study*. Syftet med studien var dels att undersöka alla *rena romer* (det vill säga de som hade 50 procent *romskt blod* eller mer) med

avseende på deras medicinska, sociala och kulturella förhållanden, men också att finna vägar för att förbättra deras förhållanden och underlätta deras anpassning till det svenska samhället (Takman, 1976, s. 16).

Endast tre år efter Takmans avhandling, 1979, disputerade den italienska forskaren *Claudio Marta* på sin doktorsavhandling *The Acculturation of the Lovara* vid Stockholms universitet. Under 1970-talet hade han följt en grupp italienska lovara-romer, först i deras liv i ett av Roms slumområden, sedan deras emigration till Sverige och deras anpassning till det svenska samhället. Martas doktorsavhandling är en sammanläggningsavhandling som bygger på två av hans tidigare studier av den aktuella gruppen; en del som handlar om romernas liv i Italien och en del som handlar om deras nya liv i Sverige (Marta, 1979b, s. 5-6). Det som varit av intresse för denna litteraturstudie har framför allt varit Martas andra studie *A Group of Lovara Gypsies Settle down in Sweden* (Marta, 1979a), men även den sammanfattande avhandlingen *The Acculturation of the Lovara* (Marta, 1979b) har använts.

1990 presenterar *Stockholms skolor* rapporten *Zigenka elevers skolsituation*. Denna undersökning bygger på tre delar; en enkätundersökning till skolorna i Stockholm, intervjuer med lärare och elever samt en genomgång av tidigare utredningar och insatser. Syftet med undersökningen presenteras i tre punkter; dels att skapa en bild av hur skolgången ser ut för de romska eleverna, men också att följa upp den utredning som gjordes 1990 samt att få fram underlag för fortsatta åtgärder (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 4, 11-12).

Skolverkets rapport *Romer och den svenska skolan* kom 1999 och i den kartläggs de problem som ansågs finnas för romer i skolan, hur dessa problem hanterats och metoder för att arbeta vidare med frågan. I rapporten används dels kommunala rapporter och utvärderingar, dels intervjuer som genomförts på skolor i Göteborg, Helsingborg, Lund, Malmö, Norrköping och Stockholm (Skolverket, 1999, s. 2).

2002 disputerade *Norma Montesino Parra* med sin doktorsavhandling *Zigenarfrågan: intervention och romantik*. Avhandling lades fram vid Samhällvetenskapliga fakulteten på Lunds universitet och är en deskriptiv historisk studie av offentliga dokument som behandlar svensk politik gentemot romer med fokus på tiden 1880-1970 (Montesino Parra, 2002, s. 13).

Christina Rodell Olgaç är docent och lektor i pedagogik vid Södertörns högskola, där hon bland annat arbetar med romsk lärarutbildning. Hon disputerade 2006 med avhandlingen *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola: från hot till möjlighet* som lades fram vid Institutionen för samhälle, kultur och lärande på lärarhögskolan i Stockholm. Denna avhandling bygger på tre självbiografiska texter av romska författare, två akademiska avhandlingar, 22 intervjuer (individuella och gruppintervjuer) med både romer och icke-romer (många av dem pedagoger), deltagande observationer vid utbildning av romska pedagoger samt deltagande i seminarier och konferenser gällande romer (Rodell Olgaç, 2006, s. 80). Rodell Olgaçs avhandling är den källa som till största del liknar min litteraturstudie och den är tillika den mest använda i det resultat som jag fått fram. Det finns dock skillnader, dels i genomförande och dels i vad som undersöks. Då jag genomfört en litteraturstudie har ingen ny empiri inhämtats, medan Rodell Olgaç samlat in empiri både från tidigare publicerat material samt med hjälp av intervjuer och observationer. I jämförelse med min litteraturstudie undersöker Rodell Olgaç ett mycket större och vidare område vad gäller romer i den svenska skolan, medan jag valt att fokusera enbart på det som ansetts vara problemfyllt.

Den andra rapporten av *Skolverket* som används i den här litteraturstudien publicerades 2007 och har namnet *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Rapporten bygger på fallstudier som utfördes på 18 olika svenska skolor, varav 14 var grundskolor, belägna i Göteborg, Linköping, Malmö, Norrköping och Stockholm (Skolverket, 2007, s. 27).

Ungdomsstyrelsen genomförde 2009 en studie där livssituationen för unga romer i Sverige undersöktes, *Unga romers situation: en intervjustudie*. Huvudförfattare var *Paulina de los Reyes*, professor i ekonomisk historia vid Stockholms universitet. Studien bygger till största del på intervjuer med romer och andra nyckelpersoner samt enkäter med uppföljningssamtal riktade till 16 svenska kommuner (de los Reyes, 2009, s. 2, 48).

2010 gav *Delegationen för romska frågor* ut en rapport med namnet *Romska barn i skolor*. Författare till rapporten är *Marianne Liedholm* och *Göran Lindberg*, docenter och tidigare lektorer vid Sociologiska institutionen på Lunds universitet. Studien har undersökt hur särskilda insatser riktade mot romska elever på sju grundskolor i Malmö har påverkat deras resultat. Data har samlats in genom 20 intervjuer med sammanlagt 34 olika personer med kopplingar till de aktuella skolorna, bland annat rektorer, pedagoger, elevhälsoteam, modersmåls lärare, assistenter och föräldrar (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 5-6).

Christina Rodell Olgaç bidrog 2010 tillsammans med *Mikael Demetri* och *Angelina Dimiter-Taikon* med ett kapitel i antologin *Möten i mångfaldens skola: interkulturella arbetsformer och nya pedagogiska utmaningar*. Kapitlet har titeln *Nya perspektiv på romska barns skolgång* och beskriver författarnas erfarenheter av Roma Kulturklass på Nytorpsskolan i Stockholm, en åldersblandad klass med mellan 15 och 25 elever varje termin. Demetri och Dimiter-Taikon är båda romer och förståndare/lärare i den aktuella klassen (Rodell Olgaç, Demetri & Dimiter-Taikon, 2010, s. 141-142).

2010 disputerade David Sjögren med avhandlingen *Den säkra zonen: Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962* vid Humanistiska fakulteten, Institutionen för idé- och samhällsstudier på Umeå universitet. Avhandlingen tar upp den del av den svenska utbildningspolitiken som riktade sig mot resande, romer och nomadiserande samer under den aktuella tidsperioden. Avhandlingens syfte har varit att undersöka hur begreppet etnicitet har använts för att skilja grupper från den normala undervisningen, samt vilka skillnader och likheter denna särskilda undervisning haft med den normala (Sjögren, 2010, s. 6).

I boken *Die Bildungssituation von Roma in Europa* från 2013 bidrar *Christina Rodell Olgaç* med kapitlet *Education of Roma in Sweden – an interplay between policy and practice*. Som titeln antyder handlar Rodell Olgaçs del om relationen mellan politik och praktik vad gäller romers utbildning i Sverige, med exempel och förslag på lyckade metoder (Rodell Olgaç, 2013, s. 197).

Christina Rodell Olgaç och *Angelina Dimiter-Taikon* genomförde mellan 2012 och 2013 en kartläggning av romska barns skolsituation i Luleå, Linköping, Göteborg, Helsingborg och Malmö. De fem aktuella kommunerna ingår i regeringens pilotverksamhet för att öka romers inkludering i samhället och kartläggningen utfördes på uppdrag av Skolverket. Sammanlagt intervjuades 81 personer varav 54 var romer i undersökningen, som presenterades i rapporten *Mamma, ska jag säga att jag är rom? En kartläggning av romska barns och elevers skolsituation i fem pilotkommuner för Skolverket* (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 4, 18).

7.2 1930-1956

Nedan följer en beskrivning av det resultat som framkommit under perioden 1930-1956. Montesino Parra beskriver hur romer i Sverige under den här tidsperioden hade svårigheter när det gällde tillgång till lägerplatser och att man ofta tvingades resa mellan olika orter (Montesino Parra, 2002, s. 128). Resultatet nedan visar att detta i hög grad kom att påverka hur majoritetsamhället såg på problemen med de romska barnens skolgång och hur de skulle lösas.

7.2.1 Problem

Rodell Olgaç beskriver hur många romska föräldrar kämpade för att deras barn skulle få gå i skolan under 1940-talet (Rodell Olgaç, 2006, s. 91). Den första romen som tog upp frågan om barnens skolgång i Sverige var enligt Sjögren Johan Dimitri-Taikon. Johan Dimitri-Taikon var kelderash-rom och hade redan under 1930-talet skrivit upprepade gånger till Skolöverstyrelsen angående romers obefintliga möjlighet till utbildning (Sjögren, 2010, s. 189). Då de lokala myndigheterna under den aktuella tidsperioden tvingade romerna att konstant flytta mellan olika platser försvårades möjligheterna till skolgång för barnen avsevärt (Rodell Olgaç, 2006, s. 91). För att komma tillrätta med detta problem kom förslag på att romska barns skolgång skulle organiseras på samma sätt som skolan för barn till renskötande samer, den så kallade nomadundervisningen (Montesino Parra, 2002, s. 141). 1943 genomfördes en stor inventering av romer i Sverige skriver Sjögren. I den undersöktes bland annat ålder, uppehållsort, sysselsättning och boendesituation för att få en uppfattning om under vilka omständigheter romerna levde, men även deras trostillhörighet samt skriv- och läskunnighet registrerades. Av de registrerade barnen i skolålder var det endast 15 procent som kunde läsa och cirka 12 procent som kunde skriva (Sjögren, 2010, s. 191-192).

7.2.2 Åtgärder

Mellan 1943 och 1958 bedrevs ambulerande sommarkurser under knappa två månader varje år, förutom 1945. Sommarkurserna bekostades till viss del av svenska staten men drevs av Stiftelsen Svensk Zigenarmission (Rodell Olgaç, 2006, s. 93). Stiftelsen bildades av frikyrkliga samfund och organisationer och deras verksamhet kom enligt Sjögren att fylla tre funktioner; den var undervisande, missionerande samt kurativ (Sjögren, 2010, s. 196-197). Den undervisande delen byggde på statliga bidrag medan den missionerande byggde på frivilliga gåvor, vilket enligt Sjögren ledde till att fokus hamnade på den undervisande delen

då dess kostnader var garanterade. Dock hänvisar Sjögren till stiftelsens rapporter och verksamhetsberättelser som visar på ett tydliga missionerande inslag i undervisningen. Den tredje, kurativa delen verkar inte ha varit ett från början uttalat mål, utan en bieffekt av det faktum att det tidvis fanns skolor och lärare i de romska lägren. Denna del handlade till exempel om hjälp vid kontakt med majoritetssamhället (ibid.). I den statliga utredningen *Zigenarfrågan: Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning* beskrivs hur de romska läger som hade fått skolor även hade fått höjd status hos olika myndigheter, vilket till exempel hade underlättat möjligheten till att få lägerplatser (SOU 1956:43, s. 52). Sjögren är inne på samma linje och menar att lärarna i de ambulerande skolorna ibland kom att fungera som förhandlare eller medlare mellan å ena sidan romerna i det aktuella lägret och å andra sidan markägare eller lokala myndigheter (Sjögren, 2010, s. 196).

7.2.3 Utfall

Montesino Parra skriver i sin avhandling att resurserna till de ambulerande skolorna var små och att undervisningen lätt blev sporadisk då lärarna ibland byttes varannan vecka (Montesino Parra, 2002, s. 142). Att de ambulerande skolorna inte nådde någon direkt framgång står bland annat att läsa i den statliga utredningen *Zigenarfrågan* (SOU 1956:43, s. 52). I utredningen beskrivs att endast ett fåtal hade lärt sig läsa, skriva och räkna tillräckligt mycket för att ha någon egentlig nytta av det. Antalet läs- och skrivkunniga hade ökat med mer än 100 stycken, men utredningen menar att det handlar om romer som blivit bofasta och fått möjlighet att gå i den vanliga folkskolan, inte att den ambulerande skolan hade haft något resultat (ibid., s. 53). Detta synsätt problematiseras av Sjögren som menar att det inte är fastställt i vilken ordning saker och ting har skett, om bofasthet varit en förutsättning för ökad läs- och skrivkunighet eller om förhållandet kunde ha varit omvänt (Sjögren, 2010, s. 207-208). Sjögren finner det vidare anmärkningsvärt att myndigheterna under den aktuella tidsperioden har låtit en organisation med ett tydligt missionerande kristet budskap ansvara för skolundervisning, när staten redan 1913 helt hade tagit kontroll över de nomadiserande samiska skolorna. Enligt författaren låg en del av förklaringen till detta i att myndigheterna såg de ambulerande romska skolorna som en försöksverksamhet, inte för att se om detta var en skolform som skulle kunna byggas vidare på, utan helt enkelt om romerna var bildningsbara och skulle klara en integration i de vanliga skolorna (ibid., s. 197).

År 1958 avslutades den ambuleringsskolverksamheten med motiveringen att de romska barnen skulle få tillgång till skola på platsen där de vistades (Montesino Parra, 2002, s. 142; Rodell Olgaç, 2006, s. 96). Eftersom staten under den här tiden började arbeta för att de ambuleringsskolorna skulle få tillgång till fasta bostäder var den allmänna hållningen att skolfrågan skulle komma att lösas i och med detta (Montesino Parra, 2002, s. 142).

7.2.4 Mottagande i de romska grupperna

Det finns inte så mycket beskrivet i den aktuella litteraturen gällande hur de ambuleringsskolorna togs emot i de romska grupperna. Det verkar dock klart att Johan Dimitri-Taikon stödde denna skolverksamhet, även om han gett ytterligare förslag på exempelvis särskilda internatskolor för romska barn. Andra förslag var att de skulle tillåtas att gå i den vanliga skolan på den plats där de för tillfället befann sig (Rodell Olgaç, 2013, s. 199; Sjögren, 2010, s. 196).

Något som både Sjögren och den statliga Zigenarutredningen tar upp är att romerna uppskattade *närvaron* av skolverksamheten i lägren, då detta ledde till fördelar i kontakter med myndigheter och hjälp med att finna lämpliga lägerplatser (Sjögren, 2010, s. 196; SOU 1956:43, s. 53). Vidare beskrivs det i Zigenarutredningen att de romska informanterna tog upp svårigheterna för de barn som trots allt fick möjlighet att gå i den vanliga skolan. Det ambuleringsskolorna kunde leda till att vissa barn fått gå i fem, sex eller ända upp till femton olika skolor, eller att ett romskt barn fått samma undervisning *om potatisen* i fem olika skolor (1956:43, s. 139).

7.2.5 Sammanfattning av perioden 1930-1956

Under den aktuella tidsperioden var romska barns möjligheter till skolgång kraftigt försvårade till följd av att lokala myndigheter inte tillät romerna att stanna längre tider på samma plats. Det första initiativet till att lösa problemet kom på 1930-talet från Johan Dimitri-Taikon som själv var rom. Han föreslog bland annat ambuleringsskolor och detta kom genom stiftelsen Svensk Zigenarmission att inrättas från och med 1943. Dessa skolor gav dock ej förväntat resultat vad gäller barnens kunskaper, men tycks ha spelat en viktig roll som länk mellan de romska grupperna och majoritetssamhället.

7.3 1956–1980

Under 1960-talet inleddes arbetet med att ordna bättre, permanenta bostäder åt den romska befolkningen i Sverige (Rodell Olgaç, 2006, s. 96). I och med detta fanns stora förväntningar på att romerna nu skulle assimileras och man satsade mycket resurser på att så skulle ske (Montesino Parra, 2022, s. 148-150). Detta ledde dock till nya, oförutsedda problem, vilka presenteras nedan.

7.3.1 Problem

1954 påbörjades den så kallade *zigenarutredningen*, vilken avslutades i rapporten *Zigenarfrågan: Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning* (SOU 1956:43). Denna rapport slog fast att läs- och skrivkunnigheten inom den romska gruppen fortfarande var mycket dålig, närmare 70 procent av alla romer över sju år var analfabeter. Vidare beskrivs att endast några få av de 149 romska barnen i skolålder regelbundet gick i skolan samt att de under somrarna ambulerande skolorna endast nådde cirka 100 av de 149 (ibid. s. 51, 61).

Takmans avhandling *The Gypsies in Sweden* bygger på studier som utförts mellan 1962 och 1975 och författaren beskriver att av de 611 svenska romer som var över tio år hade 332 stycken gått mindre än en termin i skolan, 220 hade gått två år eller mer i grundskola och endast nio stycken hade genomgått gymnasie- eller folkhögskoleutbildning. Vidare skriver han att många romska barn var frånvarande stora delar av, eller hela tiden i skolan. En del i detta ansåg Takman bero på transportproblem, men även på grund av romernas dåliga bostadsförhållanden (Takman, 1976, s. 79). Trankells sammanställning över arbetet med romska barns skolgång i Stockholms stad pekar också den på problem med en hög frånvaro hos de romska eleverna. Han slår fast att trots bostadsreformen i början av 1960-talet hade de romska barnens närvaro i skolan inte ökat och han menar vidare att många romska barn felaktigt placerats i hjälpklasser, eller i klasser med yngre elever. Enligt författaren blir resultatet av detta en mycket ostimulerande skolmiljö för många av de romska barnen (Trankell, 1970, s. 2).

En motsatt bild till den som tecknats ovan fås i Martas undersökning av de nyimmigrerade lovara-romerna på 1970-talet. Marta lyfter istället fram gruppens höga närvaro i skolan, men menar att hög närvaro inte automatiskt betyder att barnen hittar sin plats i skolsystemet och tillgodogör sig de förväntade kunskaperna. Här pekar han på problemet med vad han kallar

barnens *dubbla socialisation*. Barnen ska å ena sida med skolans hjälp komma in i det svenska samhället och fostras till goda medborgare enligt majoritetssamhällets normer. Men de ska å andra sidan även växa upp och ta del i den romska gemenskapen, en socialisering som sker inom familjen. Dessa två perspektiv menar Marta krockar när samhällets krav på assimilation inte överensstämmer med den romska gruppens syn på saken (Marta, 1970a, s. 80-82).

7.3.2 Åtgärder

Flera åtgärder diskuterades i 1954 års Zigenarutredningen gällande de romska barnens skolgång, men slutsatsen var att den bästa lösningen vore att skapa förutsättningar för att barnen skulle kunna gå i vanliga skolor. Förslag om speciella skolhem avvisades då det enligt utredningen skulle bli för kostsamt och utredarna var inte heller nöjda med resultatet av de ambulerande skolorna. Då det i utredningen även konstaterats att romska barn inte skiljde sig intellektuellt från övriga barn ansågs att den bästa lösningen vore om de ambulerande familjerna kunde bli bofasta och barnen på så sätt kunde få gå i vanlig folkskola (SOU 1956:43, s. 54.). År 1960 fattades beslut om att romska barn skulle integreras i den vanliga skolan och att de vid behov hade rätt till särskilt stöd (Montesino Parra, 2002, s. 143; Rodell Olgaç, 2006, s. 96). Förhoppningen var nu att när de romska familjerna fått tillgång till fast boende så skulle de romska elevernas närvaro i skolan öka (Rodell Olgaç, 2006, s. 46).

I Stockholm diskuterades under början på 1960-talet vilka åtgärder som skulle vidtas för att öka de romska barnens närvaro i skolan, enligt Trankell (1970, s. 2). Han menar att myndigheterna beslutade sig för att undvika speciella tvångsåtgärder, exempelvis att låta polis hämta frånvarande barn i hemmen eller att ordna med speciella skolhem endast för romer, då dessa metoder inte ansågs lämpliga. Den hjälp som däremot förespråkades handlade om att ge extra stöd till de romska barnen i form av hjälpundervisning i skolan, men också hjälp med läxläsning och dess anpassning till det svenska samhället (ibid., s. 11).

I Stockholm inrättades 1966 en ambulerande skolklinik för 35 barn och syftet med den var enligt Montesino Parra att vänja barnen vid skolans rutiner och underlätta för deras inträde i vanliga klasser. Detta skulle leda till bättre förståelse för hur skolan fungerade hos eleverna, vilket i sin tur skulle minska frånvaron. Det inleddes vid den här tiden även så kallad familjeterapeutisk verksamhet, då myndigheterna enligt Montesino Parra ansåg att föräldrarna

inte förstod vikten av att deras barn gick i skolan. I den familjeterapeutiska verksamheten anställde Barnavårdsnämnden en familjeterapeut som skulle fungera som en tredje förälder i de aktuella familjerna. Montesino Parra menar att man från myndigheternas sida ansåg att elevernas dåliga närvaro i skolan hängde samman med de romska föräldrarnas misslyckande i uppfostringen av sina barn, men att de med rätt stöd skulle lära sig hur barn fostras till goda medborgare (Montesino Parra, 2002, s. 148-150).

Inga Gustafsson skriver i sin rapport att skolan borde innehålla mer av romsk kultur och historia, för att den skulle kännas mer betydelsefull för de romska grupperna. (Gustafsson, 1971, s. 128). Rodell Olgaç menar att det förutom Gustafsson fanns andra forskare som under detta årtionde lade fram liknande förslag om att anpassa skolan för den romska minoriteten, bland annat rätt till undervisning på sitt romani och större inflytande för den romska gruppen vad gällde undervisningens innehåll (Rodell Olgaç, 2006, s. 107).

7.3.3 Utfall

Trots de politiska initiativ som bland annat ledde till att romer fick tillgång till fast boende under den aktuella tidsperioden ökade inte de romska elevernas närvaro i skolan (Rodell Olgaç, 2006, s. 46). Trankell beskriver hur romers närvaro i skolan i Stockholmsregionen steg under 1965-1966 för att sedan sjunka igen. Orsakerna till den ökade frånvaron var enligt författaren ett flertal omfattande *kriser*¹ i de romska grupperna i Stockholm under denna period, vilket tog mycket tid i anspråk av alla romer i de aktuella grupperna. Även om mycket av fokus i Trankells rapport ligger på hur närvaron sett under den aktuella tidsperioden, menar han att en hög närvaro inte nödvändigtvis ger barnen mer kunskaper, då det gäller att fylla tiden i skolan på ett relevant sätt (Trankell, 1970, s. 4-5).

Marta, som specifikt har undersökt en grupp lovvara-romer under den aktuella tidsperioden, menar att gruppen i och för sig hade en generellt låg frånvaro i skolan, men däremot hade svårigheter att hitta en plats i den sociala miljön i skolan (Marta, 1970a, s. 80). Genom ett tydligare fokus på kvaliteten i de romska barnens skolgång skiljer sig Marta mot de andra

¹ En *kris* är en form av traditionell domstol som söker lösning på konflikter inom den romska gruppen. I en kris förväntas alla vuxna män inom gruppen delta och den kan pågå flera dagar i sträck (Heinschink & Teichmann, 2002).

undersökningar som gjordes under den aktuella tidsperioden. De övriga undersökningarna fokuserade mer på hur mycket romska barnen de vistades i skolan.

7.3.4 Mottagande i de romska grupperna

En åsikt som dyker upp både i Gustafssons och i Rodell Olgas undersökningar gällande den aktuella tidsperioden är att många romska föräldrar känt sig hotade av skolan (Rodell Olgas, 2006, s. 97; Gustafsson, 1971, s. 100). Att barnen lärde sig läsa och skriva var enligt Rodell Olgas inte det som oroade föräldrarna utan istället *vad* de läste och skrev. Detta menar hon kan ha varit en anledning till de romska barnens stora frånvaro, en annan kan ha varit att de upplevde skolan som en plats där de om och om igen fick höra att de hade misslyckats. (Rodell Olgas, 2006, s. 97)

Gustafsson skriver i sin rapport att romerna ständigt gjorde motstånd mot att assimileras och som en del av detta motstånd höll föräldrarna barnen borta från skolan. Vidare menar hon att de romska föräldrarnas närvaro i vuxenutbildningen var större än deras barns närvaro i grundskolan, vilket enligt henne delvis skulle kunna förklaras av att de vuxna får betalt för att gå i skolan. Den mest troliga orsaken var dock förmodligen en rädsla för att barnen genom skolan skulle distanseras för mycket till familjen. Enligt Gustafsson önskade de flesta romska föräldrarna att deras barn skulle få gå i vuxenskolan istället, då den upplevdes som mindre hotfull. Från vissa håll ställdes ultimatum att om barnen inte fick gå i vuxenskolan så skulle de inte få gå i skola över huvud taget, vilket bland annat resulterade i att det i Stockholm i slutet av 1960-talet startades en form av vuxenutbildning enbart för en klass med 14-16-åriga romska pojkar Gustafsson (1971, s. 100-104). Montesino Parra kritiserar Gustafssons åsikter i denna fråga och menar att detta var ett tidstypiskt sätt att lägga över ansvaret för den problematiska skolsituationen på romerna, istället för att erkänna den historiska diskriminering som hade lett fram till den rådande situationen (Montesino Parra, 2002, s. 151).

Marta menar i sin avhandling att det i lovara-gruppen fanns vissa föräldrar som motsatte sig den assimilation som de upplevde att samhället utsatte dem för, vilket ledde till att de motsatte sig barnens skolgång. Vidar menar Marta att även de föräldrar som ansåg att det var bra att deras barn gick i skolan ändå sökte kontrollera sina barns skolgång och socialisering in i det svenska samhället, för att de inte skulle utvecklas bort från den romska traditionen (Marta, 1979a, s. 82, 1979b, s. 20).

7.3.5 Sammanfattning av perioden 1956-1980

Under den aktuella tidsperioden ses de romska elevernas höga frånvaro i skolan som det största problemet, även om en del undersökningar tar upp frågan om vad tiden i skolan ska fyllas med. 1960-talets bostadsreform får inte den förväntade effekten på närvaron i skolan. För att öka effekten kommer förslag på extra resurser både till barnen och till deras föräldrar, men detta möter motstånd i de romska grupperna då många ser assimileringen in i det svenska samhället som ett hot mot deras romska kultur och identitet.

7.4 1980–2000

Under 1980- och 1990-talet sker flera förändringar som på ett eller annat sätt rör romer i Sverige. Bland annat skriver Rodell Olgaç att det riktade stödet till romer i skolan nu försvinner (Rodell Olgaç, 2006, s. 124). I och med att skolan kommunaliseras 1990 flyttas det ekonomiska ansvaret för specialundervisningen från stat till kommuner, vilket bland annat drabbar romer i form av minskade resurser till specialpedagogiken (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 9-10).

7.4.1 Problem

Under slutet av 1900-talet rapporteras det om fortsatta problem med romska barns frånvaro i skolan. I Stockholms Skolors rapport beskrivs hur många romska barn har kunskapsbrister på grund av sin höga frånvaro i skolan och att frånvaron ökar med elevernas ålder (Stockholms Skolor, 1990, s. 3-4). Zigenarkonsulenternas rapport beskriver situationen i samma område nästan ett decennium senare, fortfarande med generellt sett högre frånvaro för de romska eleverna än för genomsnittseleven, samt att en stor andel av de romska eleverna inte förväntas kunna slutföra grundskolan (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 4). Skolverket skriver i sin rapport att en mycket liten del av romerna tar sig igenom den svenska skolan, att frånvaron är hög och kunskaperna låga. I rapporten tar Skolverket dock upp skillnaden mellan olika romska grupper och lyfter fram romerna från det forna Jugoslavien som ett exempel. I denna grupp menar Skolverket att föräldrarna generellt sett har bättre utbildning på grund av hemlandets assimileringspolitik, vilket leder till högre närvaro och bättre måluppfyllnad hos dessa romska barn, jämfört med andra romska grupper i Sverige (Skolverket, 1999, s.5-6). Att det är skillnad mellan de romska grupperna bekräftas även i Zigenarkonsulenterna rapport, men de menar istället att det är de finska romerna som generellt utmärker sig med lägre frånvaro och bättre resultat (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 4).

Enligt Rodell Olgaç vittnade många av deltagarna i hennes studie om en dålig kommunikation mellan skolan och hemmet under den här tidsperioden, vilket bland annat resulterat i att skolan inte kontaktat föräldrarna för att diskutera elevernas stora frånvaro. Att romska barn hade stor frånvaro i skolan bekräftas av såväl romer som av de icke-romska pedagoger som deltagit i studien. Enligt flera av informanterna så var en av anledningarna till den höga frånvaron att skolan på grund av fördomar mot den aktuella gruppen inte tog sitt ansvar när det gällde deras skolgång. Ansvaret för skolgången lades på eleverna själva och på föräldrarna. När en del föräldrarna av olika anledningar inte tog det ansvaret ledde det till att det var upp till barnen själva att ansvara för att stiga upp på morgonen och komma i tid till skolan. Rodell Olgaç menar att de romska barnen i dessa fall klarat något som de flesta barn knappt klarar med föräldrars hjälp, men att skolan endast noterade deras sena ankomst (Rodell Olgaç, 2006, s. 110-116).

Ett annat problem som Rodell Olgaç tar upp i sin studie är informanternas syn på att skolan inte hade så höga förväntningar på de romska elevernas prestationer, vilket ledde till att lärarna inte ställde några direkta krav på eleverna. Föräldrarna å sin sida fick inte någon information om vad skolplikten egentligen innebar och i och med bristande kunskap inom detta område hade de svårt att ifrågasätta skolans agerande. En av de intervjuade beskriver hur han under 1990-talet fick gå i sjunde klass på prov då rektorn på den aktuella skolan ifrågasatte om han verkligen skulle fortsätta sin skolgång eftersom han var rom (Rodell Olgaç, 2006, s. 110-111). Rodell Olgaç menar att denna låga förväntan hade kommit till uttryck i att många romska elever hade placerats i grupper med elever som behöver extra stöd. Allt eftersom minskade denna typ av placeringar i specialklasser, men när dessa elever kom till vanliga klasser fick de sällan det stöd som de hade behövt (ibid., s. 121-122). När det gäller extra stöd för de romska eleverna i Stockholmsområdet menar Zigenarkonsulenterna att behovet är ungefär sex gånger så stort i den romska gruppen jämfört med genomsnittet för hela befolkningen. Det finns variationer av hur mycket stöd elever behöver, men det som utredningen anser vara mest alarmerande är att av de romska elever som bedöms vara i *stort* behov av extra stöd är det 25 procent som inte får något stöd över huvud taget (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 22).

När det gäller modersmålsundervisning menar Rodell Olgaç att språket har varit mer eller mindre osynligt i skolan och det har varit stor brist på modersmålslärare med romsk bakgrund. (Rodell Olgaç, 2006, s. 121). Detta problem tas även upp i Stockholms Skolors undersökning

där det framkommer att knappt 5 procent av de som är berättigade till undervisning i romani chib deltar i sådan (Stockholms Skolor, 1990, s. 3-4).

En annan anledning till skolans misslyckande under den här tidsperioden är enligt Rodell Olgaç att lärarna har haft mycket små kunskaper om den romska minoriteten. De hade påverkats av den traditionella, historiska fördomsfulla bilden av romer och det fanns ingen positiv beskrivning av varken romer eller den romska kulturen över huvud taget i skolan under den här tiden. Skolan har utgått från majoritetssamhällets värden och synsätt och underförstått skickades signaler till de romska familjerna att de inte hade någon plats i skolan, vilket torde ha ökat avståndet mellan familjerna och skolan istället för att överbrygga det (Rodell Olgaç, 2006, s. 123).

7.4.2 Åtgärder

Under 1980- och 90-talet var det enligt Rodell Olgaç vanligt att anställandet av romsk personal sågs som en lösning, både på problemen med den höga frånvaron och med den dåliga kontakten med hemmen. Därför efterlystes från flera håll att skolan skulle anställa romska modersmållärare och romska assistenter. Under den här tiden kom även förslag om att bilda särskilda romska klasser, framför allt för att komma tillrätta med den höga frånvaron (Rodell Olgaç, 2006, s. 124). Rodell Olgaçs bild av den aktuella perioden bekräftas i Skolverkets rapport, där författarna presenterar förslag på att utbilda och anställa romsk personal i skolan (Skolverket, 1999, s. 9). Förutom möjligheten till att vara en kommunikationskanal mellan hem och skola menar Skolverket att personalen även blir en förebild för de romska skolbarnen. När det gäller romska klasser menar Skolverket att det inte varit klarlagt vilka fördelar eller nackdelar det kan finnas med sådana, utan nöjer sig med att konstatera att det förekommer i vissa svenska städer (Skolverket, 1999, s. 9).

Zigenarkonsulenterna ger i sin rapport olika förslag på lösningar för att höja romska elevers närvaro i skolan samt för att höja deras resultat. Det poängteras att den viktigaste åtgärden är att utbilda och anställa fler romska elevassistenter (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 35).

Det påpekas också från Skolverkets sida att det är viktigt att skolan satsar på hemspråkundervisning i romani chib för de romska eleverna. Dels stärker det elevernas identitet som romer, men det fungerar också som en markör mot hemmen att skolan respekterar och lägger vikt vid den romska kulturen (Skolverket, 1999, s. 12). Denna tanke

återfinns i Stockholms Skolors rapport där behovet av att synliggöra den romska kulturen i skolan lyfts fram, vilket skulle stärka de romska elevernas självförtroende (Stockholms Skolor, s. 7). Samma åsikt kring hemspråksundervisningen framkommer även i Zigenarkonsulenternas rapport där de föreslår mer satsningar på hemspråksundervisningen i romani chib, framför allt genom fler modersmåls lärare, samt mer material på romani chib för att höja motivationen hos de romska eleverna (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 23-25).

I Stockholms Skolors rapport framkommer även att vissa lärare försöker komma tillrätta med de romska barnens frånvaro genom att själva ta täta kontakter med föräldrarna, några lärare ringer till familjerna på morgonen för att väcka dem och vissa går periodvis hem till familjerna på morgonen och hämtar barnen (Stockholms Skolor, s. 4).

7.4.3 Utfall

Zigenarkonsulenternas undersökning visar att de romska barnen i Stockholm hade lika stor frånvaro 1998 som 1989. Det som ändå framkommer är att skolor som satsat på att anställa romsk personal har haft en ökad skolnärvaro för eleverna under den aktuella tidsperioden. När utvärderingar har skett av de två speciella romska klasser som funnits på de aktuella skolorna ges ingen entydig bild. I det ena fallet har det bedömts fungera väl, medan det har inte gått lika bra på den andra skolan (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 4, 30.). Att de finska romerna generellt sett har mycket högre närvaro och mer framgång i skolan än de svenska och utomnordiska romerna förklaras i Zigenarkonsulenternas rapport med att den finska gruppen har en längre tradition av utbildning i kombination med att deras utanförskap historiskt sett inte varit lika tydligt som för andra romska grupper (ibid., s. 19-20).

Skolverket skriver i sin rapport att hämtande av barn i hemmet har gett gott resultat och minskat frånvaron. När det gäller de romska klasserna menar Skolverket att resultatet varit blandat, men poängterar att det är svårt att utvärdera deras effektivitet. På vissa skolor har det fungerat bra och det har sänkt graden av frånvaro och elevernas trivsel ska ha höjts. På andra skolor har det dock inte fungerat lika bra och Skolverket menar att en förutsättning för att lyckas är att skolorna har romsk personal knuten till den romska klassen (Skolverket, 1999, s. 8, 11.).

När det gäller modersmålsundervisningen menar Skolverket att de anställda modersmåls lärarna inte endast förmedlar kunskaper till eleverna om deras modersmål, utan även att de fungerar som en resurs för den övriga skolan när det gäller att förstå och hantera frågor som kommer upp i samband med romsk kultur. Den kunskap och kompetens som modersmåls läraren besitter blir ofta utgångspunkten för skolornas arbete med de romska eleverna (Skolverket, 1999, s. 12).

7.4.4 Mottagande i de romska grupperna

Rodell Olgaç menar att många romska föräldrars inställning till skolan förändras under den här tidsperioden. De blir allt mer positiva och faktumet att många av föräldrar nu gått i skolan bådär för att skolgången också blir viktig för eleverna. Föräldrarna fungerar som förebilder för barnen och tar samtidigt på sig ansvaret, något som tidigare kan ha ansetts legat på eleverna (Rodell Olgaç 2006, s. 129). Detta gäller enligt författaren dock inte i alla romska grupper. Många av de romska familjer som kom till Sverige under den här tidsperioden flydde enligt Rodell Olgaç diskriminering i framför allt Östeuropa och föräldrarna hade då ofta negativa eller inga erfarenheter av skolan över huvud taget. Detta skapade en tveksamhet hos föräldrarna när det gällde skolgången, vissa oroade sig för att barnen skulle behandlas illa i skolan medan andra såg skolan som en kil mellan dem och barnen som riskerade att förstöra de så viktiga familjebanden (ibid., s. 120). Vidare menar Rodell Olgaç att det under den här tidsperioden var flera av de romska barnen som dolde sin identitet som romer för att undgå kränkande behandling. Att eleverna kände sig tvingade att dölja sitt romska ursprung blev för de utsatta ytterligare en bekräftelse av uppfattningen att romer inte existerade i den svenska skolan, förutom i samband med att illustrera bokstaven Z i alfabetet (ibid., s. 121).

I Stockholms Skolors rapport beskrivs hur de romska föräldrarna är rädda för att deras barn ska påverkas för mycket av skolan, vilket skulle vara ett hot mot hela den romska gruppen (Stockholms Skolors, 1990, s. 4). Denna åsikt finns kvar i Zigenarkonsulenternas utredning som menar att det i de romska grupperna finns en motvilja mot att lämna över barnen till fostran i den svenska skolan. Det som framför allt upplevdes som oroande var att barnen skulle tillägna sig värderingar som kunde te sig främmade för romer (Zigenarkonsulenterna, 1998, s. 31-32). Skolverket kommer i sin rapport in på detta område och menar att många romer säkert vill att deras barn ska få en bra utbildning och arbete, men att det finns en stor rädsla för assimilation som påverkar beslut som har med skolgång att göra. Det hävdas att

tvärt emot vad som kan förväntas så har de flesta romska familjer reagerat positivt på att deras barn blivit hämtade till skolan och detta har i många fall blivit inledningen på ett tätare samarbete mellan skolan och hemmet (Skolverket, 1999, s. 6-8). Vad gäller de speciella romska klasserna menar Skolverket att det endast i ett fall är initiativ som kommit från romer själva. De andra exemplen är grupper som är bestämda av de olika skolorna, till exempel för att samla ihop elever med hög frånvaro eller stora kunskapsluckor (ibid., s. 11).

7.4.5 Sammanfattning av perioden 1980-2000

Under slutet av 1900-talet präglades romska barns skolgång fortfarande av stor frånvaro. Från skolans håll ses även kommunikationen med hemmen som ett problem och för att komma tillrätta med detta anställs mer romsk personal på vissa skolor. Detta upplevs förbättra relationen till föräldrarna och leder till minskad frånvaro. Tankar om segregerade klasser för romer växer fram och prövas, men resultaten är tvetydiga. Hämtning av elever i hemmen prövas på en del håll och ses som positivt av både lärare och föräldrar. Över lag önskas mer satsningar på hemspråksundervisning, men det är oklart i vilken utsträckning så skett. I de romska grupperna blir föräldrarna allt mer positiv till skolan, eventuellt med undantag för nyanlända romer från forna Jugoslavien. Trots en förändrad inställning till skolan finns rädslan kvar för att bli assimilerade och att skolan ska dra barnen bort från den romska traditionen.

7.5 Efter år 2000

Efter att 1999 blivit erkända som en nationell minoritet inleds 2000-talet med att romska grupper och det romska språket får nytt lagstadgat skydd (Skolverket, 2005, s. 54). Det börjar också från majoritetsamhällets sida på allvar diskuteras hur de romska grupperna behandlats och behandlas i Sverige under den här tidsperioden (Selling, 2013, s. 170).

7.5.1 Problem

Enligt Rodell Olgaç syns ingen större förbättring vad gäller romska elevers närvaro i skolan efter millennieskiftet, trots att det förefaller vanligare att föräldrar uppmuntrar sina barn till skolgång i högre utsträckning än vad som gjordes under slutet på 1900-talet. Från skolans håll menar Rodell Olgaç att romska barns frånvaro ses som ett problem, men att skolan fortfarande inte alltid tar itu med det på ett tillfredsställande sätt. Kontakten med de romska föräldrarna uppges fortfarande vara mycket liten och Rodell Olgaç beskriver att de romska föräldrarnas

attityd till skolan har ändrats, men att detsamma inte gäller för det omvända förhållandet (Rodell Olgaç, 2006, s. 151). Liedholm och Lindberg skriver i sin rapport att majoriteten av de rektorer som intervjuats anser att hög frånvaro är det största problemet hos de romska eleverna. Vissa rektorer ser dock inte någon skillnad alls mellan romska elevers och icke-romska elevers frånvaro och på en skola menar de ansvariga att det fungerar olika bra i olika romska grupper, där vissa har högre frånvaro än andra (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 9). Skolverkets rapport ger en liknande bild och beskriver hur skolorna ser den höga frånvaron som det i särklass största problemet för de romska eleverna (Skolverket, 2007, s. 47). Även i Ungdomsstyrelsens undersökning påvisas den stora frånvaro som framför allt finns bland de äldre romska barnen, vilket enligt författaren resulterar i kunskapsluckor som begränsar deras möjlighet till vidare studier och/eller val av yrke (de los Reyes, 2009, s. 20). Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon beskriver i sin kartläggning av de fem pilotkommunerna att den stora oron bland skolorna framför allt är de romska elevernas höga frånvaro (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 41)

När det gäller bristande skolresultat i de romska grupperna hävdar Liedholm och Lindberg att detta är tätt sammankopplat med den höga frånvaron; hög frånvaro leder till låg kunskapsnivå men även det omvända kan vara lika sant, att en låg kunskapsnivå kan bidra till att öka frånvaron då det kan kännas meningslöst att gå på lektionerna (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 15, 44). En lärare i Liedholm och Lindbergs undersökning uppger att det under sju års tid endast varit en av cirka 100 romska elever som gått ut med fullständiga betyg på skolan där läraren arbetade. På en annan skola menar en rektor att det har skett en positiv förändring under 2000-talet då allt fler elever går ut nian, dock hade ännu ingen gjort det med fullständiga betyg 2010 (ibid., s. 10). I Ungdomsstyrelsens rapport framkommer kritik mot skolan gällande de bristande kunskaperna hos romska barn och där framförs åsikten att skolan över lag accepterar romska barns misslyckanden på ett sätt som inte sker med andra barn (de los Reyes, 2009, s. 20). Vidare beskriver Ungdomsstyrelsen i sin rapport hur många romer känner en osäkerhet inför skolan, de är dels oroliga för att bli särbehandlade som romer, men också på grund av den bristande kunskap som många har i jämförelse med de andra eleverna. För att slippa utsätta sig för eventuellt obehaget i skolan har ungdomarna därför valt att inte gå dit, enligt vissa informanter (ibid., s. 41).

Ytterligare ett problem som tas upp i de flesta källor från den här tidsperioden gäller hemspråksundervisningen i romani chib. Rodell Olgaç menar att modersmålsundervisningen

är en viktig del i de romska barnens läs- och skrivinlärning. Statistik från 2005 visar att endast 25 procent av de som hade rätt till modersmålsundervisningen i romani chib deltog, jämfört med samiskan som vid samma tidpunkt hade en andel deltagande elever på 63 procent (Rodell Olgaç, 2006, s. 136-138). I sin artikel från 2013 menar Rodell Olgaç att antalet berättigade till hemspråksundervisning på romani chib borde vara större än vad statistiken visar. Hon menar att invandrade romska familjer inte alltid angett romani som modersmål, utan exempelvis polska, serbiska eller liknande, beroende på varifrån de kommer. Anledningen till detta skulle enligt Rodell Olgaç vara för att deras barn ska slippa bli diskriminerade på grund av sin romska tillhörighet. Varför det är så låg andel av de berättigade barnen som deltar i hemspråksundervisningen menar hon beror på för få utbildade lärare, lärare som talar fel dialekt av romani eller helt enkelt att föräldrarna inte fått tillräcklig information av skolan gällande deras rättigheter till hemspråksundervisning (Rodell Olgaç, 2013, s. 203). Liedholm och Lindberg tar även de upp problemet med den låga andel romer som deltar i hemspråksundervisning. En av orsakerna menar författarna, i likhet med Rodell Olgaç, är svårigheten att hitta lärare för undervisning i alla de olika dialekterna av romani chib. Ytterligare en förklaring skulle kunna vara en förvirring bland de aktuella rektorerna gällande de olika dialekternas skillnader (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 13). Även Skolverket lyfter problemet med bristen på lärare med kompetens och erfarenhet vad gäller önskade varianter av romani chib. Detta skulle enligt Skolverket leda till bristande intresse hos de elever som är berättigade till hemspråksundervisning, vilket skulle kunna förklara det låga deltagandet (Skolverket, 2007, s. 44).

7.5.2 Åtgärder

Enligt Skolverket är det viktigt att skolan är snabb att ingripa när en elev har hög frånvaro. Skolan måste utreda orsaken till detta och det måste ske skyndsamt. För att nå framgång menar Skolverket att skolan måste skapa möjligheter för en god kontakt mellan skolans personal och föräldrarna, för att kunna diskutera uppkomna situationer under respektfulla former. Vidare skriver Skolverket att vuxna romer ofta har en bristfällig eller negativ bild av skolan, vilket gör att ansvaret för att skapa denna kontakt måste ligga på skolan (Skolverket, 2007, s. 57-58.). Flera av de intervjuade rektorerna i Liedholm och Lindbergs studie menar att en lösning för att komma tillrätta med den höga frånvaron är att noggrant följa och registrera all frånvaro och vid en viss gräns ta kontakt med hemmet för att diskutera vilka bakomliggande anledningar som finns. Vidare åtgärder kan vara hembesök eller möten med

flera inblandade parter, som exempelvis socialtjänsten. Som en sista åtgärd finns möjligheten om vitesföreläggande då elever inte kommer till skolan, men detta bör endast används när alla andra vägar har prövats, enligt de intervjuade rektorerna (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 16).

Liedholm och Lindberg tar i sin studie även upp förslag om att anställa romska assistenter för att få bättre kontakt med hemmen och sänka frånvaron (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 17). Denna åsikt återfinns hos Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon, som i sin kartläggning kommer fram till att anställandet av romsk personal i skolan är en av de bästa åtgärderna för att minska barnens frånvaro i skolan. Även behovet av fler modersmåls lärare och mer läromedel i romani lyfts upp av Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon (2013, s. 46). När det gäller modersmålsundervisningen vill Skolverket att fler satsningar görs för att höja andelen romska elever som får undervisning i romani chib. Innan så kan ske måste det enligt Skolverket dock genomföras arbete för att alla romska barn ska känna sig så pass trygga i skolan att de öppet vågar identifiera sig som romer. Detta är enligt Skolverket ingenting som skolan kan göra på egen hand utan det krävs en attitydförändring från majoritetssamhällets sida (Skolverket, 2007, s. 60).

Ett annat förslag som presenteras av Liedholm och Lindberg är särskilda klasser med endast romska elever (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 17). Ett sådant exempel är Roma Kulturklass, som egentligen startade redan på 1990-talet med syftet att hjälpa romska ungdomar med hög skolfrånvaro (Rodell Olgaç, Demetri & Dimiter-Taikon, 2010, s. 141). Klassen var redan från början åldersblandad men har under de senaste åren fått en ökning av yngre barn. Numera är åldersspannet mellan F-9 och 2013 hade gruppen cirka 30 elever (Rodell Olgaç, 2013, s. 208). Klassen följer läroplanen, men bygger enligt Rodell Olgaç upp undervisningen på ett för romerna mer traditionellt sätt, med undervisning på modersmålet och åldersblandade grupper (ibid., s. 207-208). Den åldersblandade undervisningen påminner om hur lärandet traditionellt sett gått till i de romska familjerna, där barnen från ett tidigt stadium är med vuxna och äldre barn i sin socialisering (Rodell Olgaç, Demetri & Dimiter-Taikon, 2010, s. 143). Olgaç, Demetri och Dimiter-Taikon (ibid., s. 143-144) menar att skolan på detta sätt upplevs som mindre främmande av de romska föräldrarna, vilka även betraktas som viktiga resurser i lärandet. Klassen tar ibland hjälp av föräldrarna som inkluderas i bland annat språk- och historieundervisning (Rodell Olgaç, 2013, s. 208). Det nära samarbetet med föräldrarna är viktigt och då många föräldrar själva har en bristfällig skolgång får de via sina barn möjligheter att inhämta kunskaper som de själva gått miste om (ibid.).

7.5.3 Utfall

Enligt Skolverket ger anställandet av romsk personal positiva resultat, då de dels blir en kommunikationsväg mellan skolan och hemmet och dels fungerar de som en trygghet för de romska barnen i skolan (Skolverket, 2007, s. 56). Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon menar att de på kort sikt ser goda resultat av att anställa romsk personal, då frånvaron går ner och kontakten mellan skola och hem förbättras. De poängterar dock att detta inte är kortsiktiga insatser som skolan kan ta till när det behövs, utan att det ska vara ett kontinuerligt arbete (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 46). Att ha romsk personal anställd i skolan leder enligt Liedholm och Lindberg bland annat till att de romska barnens frånvaro minskar, deras motivation ökar, de får goda romska förebilder och kontakten med föräldrarna förbättras. Liedholm och Lindberg betonar dock vikten av att dessa personer ska ha en lämplig utbildning, vilket ger respekt och ett sammanhang i kollegiet, men också att de behöver ha respekt och förtroende i relationen med föräldrarna. Den romska personalen blir en källa till information, både för föräldrar och för skolan, exempelvis när olika situationer behöver förklaras. Den romska personalen kan också i vissa fall vara de som på allvar får igång dialogen mellan hem och skola (Liedholm & Lindberg, 2010, s.70, 76). Om skolan är ute efter snabba resultat är detta vägen att gå enligt Liedholm och Lindberg (ibid., s. 23). De båda författarna lyfter i sin undersökning även fram en skola som anställt en brobyggare som varje morgon gick hem och hämtade de barn som inte brukade komma till skolan. Detta medförde att de romska barnens frånvaro minskade drastiskt, under den första terminen som brobyggaren var anställd minskade frånvaron till mindre än hälften av vad den tidigare varit (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 45).

Rektorena i Liedholm och Lindbergs undersökning menar att en tät och förtroendefull kontakt med de romska elevernas föräldrar minskar problemet med frånvaro, men att denna kontakt behöver etablerats innan problem uppstår så att ett förtroende kan byggas upp. En av skolorna som ingår i undersökningen menar att bara vetskapen om att frånvaro kan leda till hembesök kan fungera motiverande så att föräldrarna i högre grad ser till att deras barn kommer iväg till skolan (Liedholm och Lindberg, 2010, s. 16).

När det gäller klasser med endast romska barn verkar resultaten ha varit lite blandade, i vissa fall har de fungerat bra då det rör sig om barn utan någon som helst skolerfarenhet, men i andra fall verkar den romska klassen mest skapats för att få lugn i de andra klasserna

(Liedholm & Lindberg, 2010, s. 20). Det finns inga vetenskapliga studier som undersöker elevernas skolresultat i Roma Kulturklass, men lärarna själva upplever det som att elever som börjar i deras klass förbättrar sina skolprestationer och att deras frånvaro minskar (Rodell Olgaç, 2013, s. 209). Det täta samarbetet med hemmen har lett till att föräldrarna fått ett stort förtroende för lärarna (Rodell Olgaç, 2013, s. 209). Sättet som klassen arbetar på har enligt Rodell Olgaç, Demetri och Dimiter-Taikon vetenskapligt stöd i internationell forskning gällande förbättrade skolsituationer för romer, speciellt när det gäller att stärka den romska identiteten. Att som rom kunna acceptera sin egen kultur och få utvecklas i nära relation till sina romska lärare menar författarna är en viktig del i att få romska barn att fullfölja sin utbildning (Rodell Olgaç, Demetri & Dimiter-Taikon, 2010, s. 151) Rodell Olgaç, Demetri och Dimiter-Taikon menar att Roma Kulturklass är ett bra exempel på hur en särskild klass för endast romska barn kan fungera. De upplever att klassen lyckas på flera punkter som den vanliga skolan misslyckats, exempelvis att motivera närvaro, att synliggöra den romska kulturen och att ha ett gott samarbete med föräldrarna. Därmed utesluter inte Rodell Olgaç, Demetri och Dimiter-Taikon att det finns andra lika goda alternativ och de betonar att särskilda klasser är ett av många sätt att arbeta på. Dock framhåller Rodell Olgaç, Demetri och Dimiter-Taikon att det finns mycket att lära av Roma Kulturklass, oavsett hur arbetet är organiserat i andra skolor (ibid.).

7.5.4 Mottagande i de romska grupperna

I Rodell Olgaçs avhandling framkommer att både romska och icke-romska pedagoger menar att skolsituationen för romska barn förändrats till det bättre efter millennieskiftet. De intervjuade pedagogerna menar att både romer och samhället nu inser vikten av skolgång för denna grupp. Detta menar Rodell Olgaç leder till att föräldrarna är mer angelägna om att deras barn ska få en bra skolgång (Rodell Olgaç, 2006, s.130, 151). Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon menar att många romska familjer fortfarande är oroliga för att socialen ska omhänderta deras barn, vilket leder till att många föräldrar gör allt vad de kan för att deras barn ska slutföra grundskolan (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 41). Författarna menar också att många romska föräldrar vill ha ett nära samarbete med skolan för att diskutera den stora frånvaron, speciellt när eleverna kommit upp i ålder, samt mer allmänt om hur deras barn har det i skolan och gällande deras studieresultat (ibid., s. 44).

Liedholm och Lindberg kommer i sin undersökning fram till att pressen på romska familjer när det gäller barnens närvaro i skolan ökat under de senaste tio åren. För att barnen inte ska få ogiltig frånvaro menar Liedholm och Lindberg att föräldrarna i större utsträckning än tidigare sjukskriver sina barn, trots att orsaken till frånvaron kanske inte alltid är sjukdom (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 16). Fenomenet med sjukskrivna barn som inte är sjuka tas också upp i Skolverkets rapport (Skolverket, 2007, s. 48). Skolverket är av åsikten att den ambivalenta inställning till skolgång som finns i de romska grupperna kommer av deras erfarenheter av diskriminering och stigmatisering. Att vissa romer då väljer att inte skicka sina barn till skolan menar Skolverket är att betrakta som en form av motstånd mot en påtvingad assimilering (ibid., s. 54). Vad gäller föräldrarnas kontakt med skolan skriver Liedholm och Lindberg att alla föräldrar inte är intresserade av en tät kontakt med skolan, då föräldrarna menar att skolan är ansvarig för vad som sker i skolan och föräldrarna för vad som sker hemma. (ibid., s. 59).

Enligt Liedholm och Lindberg är intresset svalt bland romska föräldrar när det gäller att anmäla sina barn till hemspråksundervisning på romani chib. Anledningen till detta menar Liedholm och Lindberg framför allt är att den dialekt som undervisningen sker på är för olika deras egen, men också att föräldrarna hellre ser att deras barn lär sig svenska (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 79).

När det gäller de särskilda romska klasserna vill enligt Skolverket majoriteten av de romska föräldrarna och eleverna som deltagit i undersökningen att skolan inte ska dela upp romska elever i separata klasser. Skolverket har dock funnit två undantag, dels en skola där de redan anordnade undervisning i en speciell klass för romska elever, dels en skola där många elever ansåg att en romsk klass vore en bra idé för att slippa den stökiga klass som de för tillfället gick i (Skolverket, 2007, s. 41).

7.5.5 Sammanfattning av perioden efter år 2000

Sedan millennieskiftet syns förändring i de romska föräldrarnas attityd gentemot skolan och trots att de fortfarande är oroliga över en eventuell assimilering är föräldrarna mer positiva än tidigare. Dock har det inte syntts någon större förändring gällande elevernas höga frånvaro. Vidare lyfts problem med låga kunskapsnivåer fram under den här tiden och detta kopplas till den höga frånvaron. För att komma tillrätta med detta förespråkas tät kontakt med hemmen,

gärna i form av anställd romsk personal och mer satsningar på modersmålsundervisningen. Ett problem med hemspråksundervisningen är dock svårigheter med att erbjuda de olika grupperna undervisning på rätt form av romani chib, vilket leder till ett svalt intresse i de romska grupperna. Romska klasser prövas på olika skolor med blandat resultat. I de romska grupperna finns en rädsla för att barnen ska bli omhändertagna på grund av hög frånvaro i skolan, vilket leder till att många elever sjukskrivs trots att de är frånvarande av andra orsaker.

7.6 Resultatsammanfattning

Under 1900-talets första hälft började frågan om romers rätt till skolgång att diskuteras och inledningsvis var det just lösningen på detta problem som myndigheterna fokuserade på. För att kunna erbjuda romska barn skolgång startades 1943 ambulande skolor som under sommarmånaderna reste runt med de romska grupperna. Denna skolgång ansågs bristfällig, men i och med att romer fick tillgång till fasta bostäder under 1960-talet hoppades de ansvariga att ett inträde i den vanliga skolan skulle lösa frågan. De förhoppningar som fanns på att bostadsreformen skulle lösa barnens skolsituation infriades dock inte då de romska barnen hade hög frånvaro i skolan, jämfört med andra elever. Den höga frånvaron har sedan dess varit det dominerande problemet i utredningar och rapporter ända fram i vår tid. För att komma tillrätta med frånvaron har myndigheterna använt sig av olika taktiker. Till en början anslogs extra resurser till stödundervisning för de romska barnen, utan att det hade någon direkt effekt på närvaron. Från och med 1980-talet och framåt börjar vissa lärare hämta elever i hemmen, vilket minskar just deras frånvaro väldigt drastiskt. Det började även diskuteras kring lösningar med romsk personal på skolorna, som skulle fungera som en länk till hemmen. Denna lösning sades ge bra resultat och den återkommer även senare som förslag på hur de romska elevernas frånvaro ska minskas. Dock verkar den aldrig bli implementerad i någon större utsträckning, bland annat eftersom det har rått brist på romer med lämplig utbildning. Under 1980-talet börjar lösningar i form av särskilda romska klasser diskuteras på allvar, något som testas på ett fåtal skolor från 1990-talet och framåt. Resultaten är varierande, på vissa skolor fungerar det dåligt och på andra väldigt väl.

Det är även i slutet av 1900-talet som den dåliga kontakten mellan skolan och hemmen på allvar börjar betraktas som ett problem. Även här blir romsk personal en lösning som visat sig fungera bra, i den mån skolorna valt att anställa dem. Diskussioner rörande hemspråksundervisning tar också form under den här perioden och det finns sedan dess en

samstämmighet vad gäller synen på att detta är ett område som är viktigt att satsa på. Det visar sig dock att det blir problematiskt att lösa hemspråksundervisningen på just de önskade varianterna av romani chib, vilket leder till ett svagt intresse i de romska grupperna.

Efter millennieskiftet börjar diskussionen breddas och inkluderar romernas låga resultat i skolan, vilket sätts i samband med den höga frånvaron. En vanlig uppfattning är att hög frånvaro leder till låga skolresultat som i sin tur leder till skolk och ännu mer frånvaro, en ond cirkel helt enkelt. Lösningen är återigen mer romsk personal i skolan som dels kan fungera som förebilder för de romska eleverna, men också som kan stötta och förklara på ett annat sätt än icke-romska pedagoger.

I de romska grupperna har det ända sedan 1960-talet funnits ett kluvet förhållande till skolan, å dels finns medvetenheten om vikten av att barnen lär sig läsa, skriva och förstå det omgivande samhället, men samtidigt har det funnits en rädsla för att assimileras och förlora sin romska identitet. Inställningen till skolan blir med tiden mer positiv, men rädslan för att helt förlora kontrollen över barnens uppfostran finns kvar än idag. Över lag är romer i dagens Sverige mycket positiva till att barnen går i skolan, även om det finns vissa betänkligheter kring vad detta får för konsekvenser för den romska kulturen.

8 Diskussion

I detta avslutande kapitel kommer en diskussion föras med utgångspunkt i resultatet som framkom i det förra kapitlet. Under de fyra rubrikerna *Är det så viktigt med skolgång?*, *Vad är problemet?*, *Inkludering, integrering eller assimilering?* samt *Hur ska skolan arbeta?* kommer olika aspekter av den här litteraturstudiens resultat att diskuteras. För att få ytterligare förståelse för minoritetgruppens perspektiv kommer Liégeois teorier om skolans betydelse för romer att användas som utgångspunkt i diskussionerna. Avslutningsvis ges under rubriken *Avslutande tankar* några personliga reflektioner kring var vi står idag och hur skolan kan gå vidare inom det aktuella området.

8.1 Är det så viktigt med skolgång?

Under 1940- och 50-talet sågs det stora problemet att ordna någon lämplig form av undervisning för de romska barnen och valet föll enligt Montesina Parra på ambulerande skolor under några sommarmånader varje år (Montesino Parra, 2002, s. 141). Dessa skolor hade dåligt med resurser och gav enligt Sjögren inget större resultat, även om målsättningarna varit höga med förhoppningar om att romerna dels skulle lära sig läsa och skriva, men också fostras till goda kristna medborgare (Sjögren, 2010, s. 196-197). Sett till Liégeois tankar om romer och skolan utspelar sig det här under en tid då romer inte var i så stort behov av formell utbildning, att lära sig läsa och skriva kunde vara av nytta i kontakten med det omgivande samhället, men de flesta nödvändiga kunskaperna förvärvades av äldre familjemedlemmar enligt (Liégeois, 2008, s. 174). Det är alltså ingen orimlig slutsats att skolgång för romer var viktigare ur det omgivande samhällets perspektiv än ur den romska gruppens, då samhället såg skolgång som ett sätt att påverka romerna till att bli goda samhällsmedborgare. Ett ytterligare perspektiv som Liégeois kan ge på situationen är att avsaknaden av läs- och skrivkunnighet fungerat som ett skydd för de romska grupperna under lång tid, att det varit ett sätt att värja sig mot majoritetssamhällets krav på assimilation (Liégeois, 2012, s. 112). Om förmågan att läsa och skriva sågs som ett hot mot den romska kulturen är det inte svårt att förstå det ljumma intresset i de romska grupperna.

Sett till 1960- och 70-talet så talas det mycket om vikten av att romernas närvaro i skolan måste öka, detta tas bland annat upp i Trankells rapport (Trankell 1970, s. 2). Även Montesino Parra beskriver denna fokusering i sin avhandling och hon menar att barnens skolgång var ett uttalat sätt för majoritetssamhället att skynda på romernas assimilering. Vidare menar hon att

myndigheterna inte ansåg de romska föräldrarna kapabla att sköta sina barns uppfostran, vilket skulle avhjälpas med bland annat familjeterapeutiskt arbete (Montesino Parra, 2002, s. 148-150). Rodell Olgaç skriver att romska familjer ofta upplevde skolan som ett hot under den här tidsperioden, föräldrarna ville gärna att barnen skulle lära sig läsa och skriva men var oroliga för vad som lästes och skrevs (Rodell Olgaç, 2006, s. 97). Liégeois skriver att många romer upplevt skolan som ett sätt för majoritetssamhället att verka för assimilering och att det funnits en ambition att förändra de romska barnen (Liégeois, 2008, s. 174). Detta verkar stämma bra in på hur svenska myndigheter såg på utbildning för romer under 1960- och 70-talet, målet var uttryckligen att assimilera de romska grupperna.

Från 1980-talet och framåt menar Rodell Olgaç att attityden till skolan förändrades i de flesta romska grupper och att föräldrarna nu var mer positivt inställd till att barnen gick i skolan (Rodell Olgaç 2006, s. 129). Enligt Skolverket verkar dock problemet med den höga frånvaron kvarstå även in på 2000-talet (Skolverket, 1999, s.5, 2007, s. 47). Enligt Liégeois leder bristande skolgång i dagens samhälle till svårigheter både ekonomiskt, socialt och psykiskt. (Liégeois, 2012, s. 112). Detta skulle kunna vara en förklaring till att den allmänna inställningen i de romska grupperna blivit mer positiv med tidens gång, då föräldrarna önskar att barnen ska växa upp till självförsörjande och oberoende individer. Just oberoendet är enligt Liégeois en viktig del av romernas traditioner, de har genom historien satt en ära i att klara sig utanför majoritetssamhället och själva forma sin egen och sina barns framtid (Liégeois, 2012, s. 112). Här skulle det kunna ligga en förklaring till varför närvaron för de romska eleverna inte verkar ha förbättrats, trots en mer positiv inställning till skolan. Skolgången gör barnen bättre rustade inför framtiden och deras möjlighet till självständighet skulle i så fall öka. Men för att ge denna möjlighet måste föräldrarna avsäga sig ännu mer av sin egen självständighet och överlåta mycket av barnens fostran på majoritetssamhället.

8.2 Vad är problemet?

Vid en läsning av resultatet av denna litteraturstudie framträder ett problem som större och mer utbrett över tid än något annat, nämligen den höga frånvaron bland de romska eleverna. Detta problem lyftes först fram på 1960-talet, se exempelvis Trankell (1970) eller Takman (1976). Majoritetssamhällets uppfattning att frånvaron är det stora problemet har sedan följt med ända in i våra dagar, exempelvis menar Liedholm och Lindberg att det fortfarande är det största problemet bland romska elever (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 9). Enligt Stockholms

Skolor undersökning från 1990 så verkar det tydligt att de romska barnens frånvaro ökar med deras ålder (Stockholms Skolor, 1990, s. 4). Den höga frånvaron uppges bland annat ha att göra med familjeangelägenheter, Trankell tar upp ett exempel på ett flertal kriser i Stockholmsområdet som gjort att en stor del av de romska barnen var frånvarande från skolan då de förväntades närvara vid kriserna (Trankell, 1970, s. 4-5).

Problemet med att skolan tar mycket tid i anspråk är en aspekt som Liégeois lyfter fram i sina teorier om romerna och skolan. Liégeois menar att romska barn som ägnar mycket tid åt att lyckas i skolan missar mycket av det informella lärandet som sker inom familjen, vilket leder till svårigheter att efter skolgången hitta sin plats i den romska gruppen. Då genomgången skolgång traditionellt inte varit någon garanti för att romer ska få jobb, skriver Liégeois att romer som lagt mycket tid på skolan blir dubbelt marginaliserade, de har varken sin plats i den romska gruppen eller i majoritetssamhället (Liégeois, 2008, s. 172). Genom att betrakta romernas skolgång ur detta perspektiv är det inte så förvånande att skolgången inte prioriterats av romska barn och framför allt av romska tonåringar. Om det redan under skoltiden står klart att utbildning inte leder till jobb i det omgivande majoritetssamhället så är det inte svårt att förstå att valet snarare landar på att bli en fullvärdig medlem av sin minoritetsgrupp.

8.3 Hur ska skolan arbeta?

Redan på 1970-talet framfördes tankar om att skolan behöver anpassas för att passa de romska grupperna. Gustafsson tar upp detta i sin forskningsrapport där hon menar att det behövdes mer romsk historia och kultur för att skolan skulle uppfattas som mer relevant i de romska grupperna (Gustafsson, 1971, s. 128). Även Marta tar upp frågan om vad de romska eleverna egentligen lär sig i skolan, när all fokus tycks ligga på att få dem att komma dit skolan (Marta, 1970a, s. 80). Enligt Trankell bör det satsas på att ge stöd åt de romska familjerna och försöka undvika tvångsåtgärder som att polis hämtar frånvarande skolbarn (Trankell 1970, s. 2).

Denna tanke verkar sedan genomsyra arbetet de närmsta årtiondena men under 2000-talet verkar det ske en förändring i synsättet. Liedholm och Lindberg beskriver hur rektorer använder hembesök eller möten med socialtjänsten som en extra påtryckning för att minska skolfrånvaron. Som en sista åtgärd tas även vitesföreläggande upp som möjlig väg att gå (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 16). Enligt Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon finns det än idag en stor rädsla i många romska grupper att samhället ska omhänderta deras barn (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 41). Det borde därför inte vara orimligt att anta att endast

vetskapen om att skolan kan kontakta de sociala myndigheterna ses som ett stort hot bland många romer. En fråga som då infinner sig är om skolan verkligen vill utnyttja sin maktposition mot denna grupp som genom alla tider varit marginaliserade, eller om det finns andra vägar att gå?

En metod som ansågs ge bra resultat redan på 1980-talet var att anställa mer romsk personal i skolan, vilket bland annat tas upp av Rodell Olgaç (2006, s. 124). Bilden av att detta skulle vara en effektiv metod för att få ner frånvaron och öka elevernas resultat bekräftas bland annat av Zigenarkonsulenterna (1998, s. 4). Rodell Olgaç och Dimiter-Taikon menar att kontakten mellan hem och skola förbättras avsevärt om den sker genom romsk personal, vilket skulle kunna förklara den förbättrade närvaron (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 46). Liedholm & Lindberg menar att det i vissa fall är så att den romska personalen är den som verkligen får igång en fungerande dialog mellan skola och hem, men betonar att det är viktigt att den anställda personalen har en passande utbildning för att arbeta i skolan (Liedholm & Lindberg, 2010, s. 70). Sammantaget ges en mycket positiv bild av att anställa romsk personal inom skolan, så länge den har rätt kompetens. Därför infinner sig frågan om varför inte mer satsningar görs på att hjälpa romer utbilda sig för att i sin tur kunna hjälpa andra romer i skolan. Om man från majoritetssamhällets sida verkligen är intresserade av att komma tillrätta med romernas utbildningssituation så visar åtminstone resultaten i denna litteraturstudie att det behövs mer utbildad romsk personal i de svenska skolorna.

8.4, Inkludering, integrering eller assimilering?

Efter att ha sammanställt resultatet i den här litteraturstudien började jag reflektera över hur ord som inkludera, integrera och assimilera använts i den litteratur jag läst. I Rodell Olgaç och Dimiter-Taikons kartläggning talar man om att kommunerna ska arbeta för att öka romernas inkludering i samhället (Rodell Olgaç & Dimiter-Taikon, 2013, s. 18). Att använda ordet inkludering i detta sammanhang tyder enligt mig på en målsättning att låta romer få bli en del av det svenska samhället, på samma villkor som övriga medborgare. Det är dock ett av få tillfällen som jag funnit ordet inkludering i det använda materialet, istället har det under lång tid handlat om assimilering, ibland förtäckt som integrering.

Montesino Parra skriver att det på 1950-talet var tydligt att majoritetssamhället förespråkade assimilering, romerna skulle lämna sina traditionella liv och skolan var ett verktyg för att så

skulle ske (Montesina Parra, 2002, s. 145). Enligt Sjögren så sågs den här tidens ambulerande skolor som ett försök för att se om de romska barnen skulle klara en integrering i de vanliga skolorna (Sjögren, 2010, s. 197). Jag anser dock att ordet integrering i detta fall är ganska missvisande och egentligen borde ersättas med assimilering, då målet tydligt var att förändra de romska barnen enligt majoritetssamhällets önskemål.

Under 1960- och 1970-talet anser man från myndigheternas sida att de romska föräldrarna inte klarar av att uppfostra sina barn, enligt Montesino Parra (2002, s. 148-150). Detta löstes med hjälp av familjeterapeuter, som skulle hjälpa de romska föräldrarna med barnuppfostran (ibid.). Återigen anser jag att majoritetssamhället inte varit intresserade av att integrera de romska grupperna, utan att förändra dem enligt dåtidens normer. Alltså att assimilera dem.

Under 1980-talet började skolorna, enligt Rodell Olgaç, se anställandet av romsk personal som en lösning på mycket av den upplevda problematiken kring de romska eleverna (Rodell Olgaç, 2006, s. 124). Följande årtionde trycker Skolverket på vikten av mer satsningar på hemspråkundervisningen i romani chib och de för vidare diskussioner kring vikten av att göra skolan relevant för romska elever och föräldrar. Först kring den här tiden anser jag att ordet integration är en bra beskrivning för de processer som förespråkas av majoritetssamhället. Det handlar nu inte om att endast förändra de romska grupperna, utan om att låta skolan förändras tillsammans med dem.

8.5 Avslutande tankar

Det är inte så underligt att en dystert känsla infinner sig vid studerandet av romska barns situation i den svenska skolan. Min upplevelse efter att ha genomfört denna litteraturstudie är att det på många skolor finns en känsla av hopplöshet när det gäller att komma tillrätta med de problem som framkommit, samtidigt som det på andra håll framkommer en optimism inför framtiden och den långsamma förändring som håller på att ske. Jag har under arbetets gång insett att trots all diskriminerande behandling som romer har utsatts för inom utbildningsväsendet så har grupperna inte förhållit sig som passiva offer, utan aktivt försökt förhålla sig till majoritetssamhällets åtgärder. Detta anser jag tala för att problemen kring romska barns skolgång inte kommer lösas genom majoritetssamhällets åtgärder riktade mot romer, utan genom att de romska grupperna och majoritetssamhället tillsammans finner lösningar och arbetar för att dessa ska genomföras.

Referenser

- Arbetsmarknadsdepartementet. (2014). *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*. Stockholm: Fritzes.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2. uppl.). Malmö: Liber.
- Cooper, H.M. (1998). *Synthesizing research: a guide for literature reviews*. (2. uppl.). Thousand Oaks: SAGE.
- de los Reyes, P. (2009). *Unga romers situation: en intervjustudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Eriksson Barajas, K., Forsberg, C. & Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Friberg, F. (red.) (2012). *Dags för uppsats: vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. (2. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Gustafsson, I. (1971). *Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi*. (2:a uppl.). Stockholm: Rotobekman.
- Heinschink, M. F. & Teichmann, M. (2002). *Kris*. Graz: Rombase. Hämtad 19 maj, 2014, från: <http://ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/cd/data/ethn/social/data/kris.en.pdf>
- Liedholm, M. & Lindberg, G. (2010). *Romska barn i skolor*. Delegationen för romska frågor. Hämtad 25 april, 2014, från: http://arkiv.minoritet.se/romadelegationen/www.romadelegationen.se/dynamaster/file_archive/100420/dd56c912ae60316021aa86a4bd208636/romska_barn_i_skolor_v2.pdf
- Liégeois, J-P. (2008). *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Liégeois, J-P. (2012). *The Council of Europe and Roma: 40 years of action*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Marta, C. (1979a). *A Group of Lovara Gypsies Settle down in Sweden*. Stockholm: Liber Förlag.
- Marta, C. (1979b). *The Acculturation of the Lovara*. Doktorsavhandling. Stockholm: Liber Förlag.
- Montesino, N. (2001). The 'Gypsy Question' and the Gypsy expert in Sweden. *Romani Studies*, 11(1), 1-24.

Montesino Parra, N. (2002). *Zigenarfrågan: intervention och romantik*. Doktorsavhandling. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Nilsson, K. (2005). *Sameskolan och Norrbottens arbetsstugor: en jämförelse av minoritetspolitik mot samer och tornedalingar*. (Elektronisk resurs). C-uppsats. Luleå.

Nordström, G. & Kai, D. (2007) *Romernas kamp för jämlikhet vände utvecklingen på 60-talet*. I Integrationsverket. *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige: Antisemitism, antiziganism och islamofobi 2006*. Hämtad 22 april, 2014, från: http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/Rapportserie/2007_03Rasism.pdf

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. (2004). *Diskriminering av romer i Sverige: rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

Palosuo, L. (2008). *En inventering av forskningen om romer i Sverige: ett uppdrag från Delegationen för romska frågor*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning.

Rodell Olgaç, C. (2006). *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola: från hot till möjlighet*. Doktorsavhandling. Stockholm : HLS Förlag.

Rodell Olgaç, C. (2012). Romskt föreningsarbete bland barn och ungdomar. I Goldstein-Kyaga, K., Borgström, M. & Hübinette, T. (Red.). *Den interkulturella blicken i pedagogik: inte bara goda föresatser*. (s. 135-154). Huddinge: Södertörns högskola.

Rodell Olgaç, C. (2013). Education of Roma in Sweden – an interplay between policy and practice. I S. Hornberg, C. Brüggeman (Red.), *Die Bildungssituation von Roma in Europa* (s. 197-213). Münster: Waxman.

Rodell Olgaç, C., Demetri, M., & Dimiter-Taikon, A. (2010). Nya perspektiv på romska barns skolgång. I Lahdenperä, P. & Lorentz, H. (Red.). *Möten i mångfaldens skola: Interkulturella arbetsformer och nya pedagogiska utmaningar*. (s. 133-155). Lund: Studentlitteratur.

Rodell Olgaç, C. & Dimiter-Taikon, A. (2013). Mamma, ska jag säga att jag är rom? En kartläggning av romska barns och elevers skolsituation i fem pilotkommuner för Skolverket. Bilaga till Skolverkets *Delredovisning av regeringsuppdrag inom regeringens strategi för romsk inkludering till Länsstyrelsen, Dnr A2012/1387/DISK*. Skolverket.

Selling, J. (2013). *Svensk antiziganism: fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*. Limhamn: Sekel.

Sjögren, D. (2010). *Den säkra zonen: motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913-1962*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.

- Skolverket. (1999). *Romer och den svenska skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2005). *De nationella minoriteternas utbildningssituation*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2007). *Romer i skolan - en fördjupad studie*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1956:43. *Zigenarfrågan: Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning*. Malmö: Tryckeriaktiebolaget Framtiden.
- Stockholms Skolor. (1990). *Zigenska elevers skolsituation: historik, lägesbeskrivning och utvecklingsbehov*. Stockholm: Stockholms Skolors reprocentral.
- Takman, J. (1976). *The Gypsies in Sweden: a socio-medical study*. Doktorsavhandling. Stockholm: Liber Förlag.
- Tillhagen, C-H. (1965). *Zigenarna i Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Trankell, A. (1970). *Tillbakablick och översikt över projektets utveckling 1965-1969: sammanställd ur rapporterna 1-7 jämte inledning och kommentarer av Arne Trankell*. Stockholm: Rotobekman.
- Zigenarkonsulenterna. (1998). *Romska elever: hur går det för dem i skolan?*. Stockholm: Resursförvaltningen för skola och socialtjänst.